

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2018

Profesor Ivan Pop slaví jubileum | Historik Richter: Rusíni byli stateční bojovníci | Členská schůze naší Společnosti | Představili jsme se na Světě knihy | Heliodor Píka zachraňoval Rusíny z gulagu | Hrabovo, malá osada u Mukačeva | Dimitrij Pop by rád upravil český pravopis | Malá podkarpatská „černá kronika“

Data, fakta, jubilea

Víme, že Podkarpatská Rus byla připojena k nově vzniklé Československé republice až v roce 1919. Přesto se historický název tohoto regionu ozývá v jubilejních souvislostech už od začátku letošního roku, kdy má výročí Československo, Podkarpatská Rus ještě nikoliv. Například Národní archiv uspořádal letos na jaře mezinárodní konferenci Čtvrtstoletí spolu - Československo a Podkarpatská Rus; naše organizace společně s Národní knihovnou připravuje na podzimní měsíce výstavu; rusínské organizace na Slovensku už dlouhé měsíce uskutečňují k jubileu řadu odborných, kulturních i společenských akcí. A tak dále. Připomeňme však i jiná letošní významná výročí. Například temně osudový podzim 1938, kdy začalo nelibostné bourání republiky: nejen Mnichov, ale i tzv. vídeňská arbitráž rozhodly nejprve o okleštění, posléze o likvidaci mladé republiky. Nebo rok 1968, čas kratičkého Pražského jara, kdy se přece jen stihla obnovit v Československu komunisty zakázaná řeckokatolická církev. Byl to jeden z mála výdobytků nadšené atmosféry nově nabytých, byť velmi dočasných svobod, jež zůstaly zachovány i za normalizace. Dočtete se o tom na stránkách tohoto čísla.

Najdete zde také připomenutí, že historik prof. Ivan Pop, autor významných knih a studií o dějinách Podkarpatska a náš přední spolupracovník, právě oslavil životní jubileum. Přejeme panu profesorovi, našemu členovi od založení SPPR, hodně zdraví, energie a tvůrčích sil.

Posíláme čtenářům i zprávu o našich aktivitách, třeba o „rusínském okénku“ na letošním knižním veletrhu Svět knihy či o členském setkání. A v této souvislosti zároveň povzdech a otázku: čím to je, že zatímco na kulturních akcích, např. na prezentaci knihy fotografa Rudolfa Štursy nebo výstavě malířky Viktorie Manajlo-Prichodko ani na dřívějších programech není nouze o návštěvníky, zatímco na členské schůzi se nás schází čím dál méně? Budeme rádi, když nám napíšete svůj názor. A stejně rádi vás uvítáme na příštím členském setkání.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Dana Kyndrová

Jarní požehnání

Rusíni byli vlastenci a stateční bojovníci, říká historik

Historik a spisovatel Karel Richter (1930) je autorem více než šedesáti publikací a stovek statí a článků. Jako badatel i autor se věnuje převážně druhé světové válce, zejména bojům na východní frontě. V této souvislosti si našel a léta zpracovává také téma účasti Rusínů v 1. československém armádním sboru. O Rusínech na bojištích napsal řádku knih, např. Podkarpatská Rusíni v boji za svobodu, několik beletrizovaných monografií o rusínských válečných hrdinech, mj. Účtování s časem - paměti generála Michala Kričfalušiho, či příběh rusínského bojovníka Stepana Vajdy Za tankem číhala smrt. Rusínských bojovníků se ve značné míře dotýká i Apokalypsa v Karpatech zabývající se dukelskou operací

Co vás přivedlo k zájmu o rusínské válečné téma?

Potkala mě velice šťastná okolnost: Ludvík Svoboda mi nabídl spolupráci na svých pamě-

tech. Tím jsem dostal příležitost poznat osobně Ludvíka Svobodu a jeho prostřednictvím se vůbec ponořit do tématu druhé světové války a bojů našich jednotek. Začal jsem obsáhle studovat, bádát v archivech a - což zdůrazňuji především - poznal jsem Rusíny. Osobně jsem se seznámil s desítkami z nich. Se všemi, pokud ještě žijí, jsme velmi blízkými přáteli.

Jak se vám jeví rusínská povaha?

Poznal jsem spoustu Rusínů a hodně se o nich dověděl. A studium válečných událostí je v mých očích postavilo do takového světla, že je mám opravdu moc rád. Obdivuji jejich zvláštní lidskou podstatu, která je pro mě příznačná. Jsou báječní, opravdoví a nesmírně srdeční. Když mají rádi, mají doopravdy rádi. Když nenávidí, tak nenávidí. Líbí se mi jejich lidská vyhraněnost. A kromě toho - jejich bojové zásluhy jsou obrovské. Na bojišti prokazovali statečnost.

Pokračování na straně 3

Poslední dubnový víkend (30. 4.) jsme se v pražském Domě národnostních menšin šli na členskou schůzi SPPR. Setkání se uskutečnilo – už po několikáté – v komorním formátu, k jednání jsme proto zvolili místo společenského sálu subtilnější prostředí kavárny DNM. Měli jsme tak k sobě blíž, zároveň nás ale přece jen trochu zarazilo, že nepřišlo víc našich členů. Už v úvodním sloupku tohoto čísla si klademe otázku – a ptáme se i vás –,

proč tomu tak je; zda lidé ztrácejí zájem o členská setkání („valnou hromadou“ můžeme toto shromáždění nazvat jen stěží), nebo o spolkovou činnost vůbec. Přitom akce, které pořádáme, třeba prezentace knih, koncerty, vernisáže výstav atd., si na nezájem nemohou stěžovat. Budeme rádi, když se k tomu vyjádříte ve svých dopisech.

Nicméně průběh členské schůze proběhl podle obvyklého programu; představitelé

SPPR přednesli zprávy o činnosti (předseda Jan Čopík) a hospodaření (tajemnice Dagmar Březinová), následovaly další informace, o chomutovském Skejušanu referovala předsedkyně Kateřina Romaňáková, Jiří Vetyška, předseda odbočky v Jindřichově Hradci, poslal písemnou zprávu; pak byla diskuse, volby, usnesení. Po ukončení oficiální části programu zbyl čas i na neformální besedu přítomných.

Dokumenty z jednání přinášíme níže.

Nad uplynulým rokem

Zprávu o činnosti Společnosti přátel Podkarpatské Rusi v období 2017 – 2018 přednesl za výkonný výbor Jan Čopík.

V minulém období pracoval výbor v šestičlenném složení: Sofie Bolshakova, Dagmar Březinová, Jan Čopík, Jiří Havel, Tomáš Pilát a Bruno Sopko. Předsedou byl Jan Čopík a tajemnicí Dagmar Březinová.

Zastoupení Společnosti v poradních orgánech ČR se oproti minulému období významně nezměnilo. Členové se podílejí na práci tří poradních orgánů: Tajemnice Dagmar Březinová je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny, Jiří Havel působí ve Výběrové dotační komisi Ministerstva a Jan

výchovy podpořilo projekt výstavy ke 100. výročí vzniku Československa *Spríznění volbou – Podkarpatské a rusínské inspirace*. Podpora je určena k vytvoření panelů využitelných nejen pro letošní připravovanou výstavu publikací, ale i při dalších příležitostech. Celkový rozpočet na panely činí 42 900 Kč, z toho dotace pokryje 30 000 Kč. Město Praha podpořilo dotací 15 tis. Kč projekt prezentující Podkarpatskou Rus při příležitosti letošního stého jubilea vzniku ČR.

K publikačním aktivitám SPPR patří zejména pravidelné vydávání časopisu *Podkarpatská Rus*. Každoročně vycházejí čtyři čísla v nákladu 700 výtisků. Časopis dostávají

V uplynulém roce uspořádala Společnost v prostorách Domu národnostních menšin v Praze v listopadu a prosinci 2017 *výstavu rusínské malířky Viktorie Manajlo-Prichodko*; vernisáž se uskutečnila 28. listopadu 2017.

Dne 22. února 2018 se v DNM uskutečnil křest knihy Rudolfa Štursy *DUŠE KRAJINY A LIDÍ – Fotografie z Podkarpatské Rusi*.

Společnost se podílela i na řadě **dalších aktivit** pořádaných jinými organizacemi. Tradičním projektem v prostorách Domu národnostních menšin je *Pražská muzejní noc*. I v roce 2017 (10. června) se členové Společnosti podíleli na programu. Účastnili jsme se rovněž Mezinárodního knižního veletrhu a literárního festivalu *Svět knihy Praha 2017* (11.–14. května). Ve veletržním stánku Domu národnostních menšin byly prezentovány publikace a časopis Společnosti. Tiskoviny se tradičně setkávají se značným zájmem návštěvníků.

Národní archiv připravil v březnu 2018 konferenci *Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus*. Vystoupili na ní s příspěvky zástupci Společnosti Agáta Pilátová a Vladimír Kuštek.

Letos jsme připravili další akce. Jako každý rok se SPPR podílela na veletrhu *Svět knihy 2018* (10.–13. května) a na *Pražské muzejní noci* (9. června 2018). Významným počinem roku 2018 se stane výstava knih s tematikou *Podkarpatské Rusi Spríznění volbou – Podkarpatské a rusínské inspirace a výzvy v české literatuře*. Společnost ji organizuje spolu se Slovanskou knihovnou. V prostorách Národní knihovny (Klementina) se uskuteční v termínu od 1. 11. 2018 do 10. 1. 2019.

Naši organizaci trápí finanční problémy. Nepovzbudivým trendem posledních let je pokles počtu členů Společnosti, resp. členů platících příspěvky. V roce 2016 zaplatila pouze menší část členů dohromady 34 850 Kč, stejně tak v loňském roce. Členské příspěvky jsou významným zdrojem financí pro činnost společnosti – např. slouží dle platných účetních pravidel k nezbytnému spolufinancování prostředků získaných z grantů (na časopis, publikace, na výstavu *Spríznění volbou* atd.). Bez peněz z členských příspěvků a financí získaných za prodej knih (loni přes 21 tisíc Kč) by o granty prakticky nebylo možné žádat – neměli bychom zdroje na spolufinancování.

Činnost každého spolku se neobejde bez **nezištné práce jeho členů**. Chci proto poděkovat tajemnici výkonného výboru, redaktorům časopisu, členům výboru a revizní komise i dalším členům za odvedenou práci.

JAN ČOPÍK

Foto Tomáš Pilát

Besedování po schůzi, zprava Dagmar Březinová, Jan Čopík, Agáta Pilátová, Vlado Kuštek

Čopík je členem Poradního sboru náměstkyně ministra kultury pro otázky národnostní kultury. V loňském roce skončila činnost Programové rady Domu národnostních menšin, koordinační roli napříč mezi menšinami bude mj. naplňovat Akademie národnostních menšin. Naše Společnost se do něj přihlásila, naši organizaci v ní zastupuje Agáta Pilátová.

Na přelomu června a července 2017 se v chorvatském městě Osijek uskutečnil **XIV. Světový kongres Rusínů**. Čtyřčlenná delegace z ČR nominovala do Světové rady Rusínů na dva roky Jana Čopíka.

Každoročně získáváme **finanční podporu** na vydávání časopisu *Podkarpatská Rus*. Pro rok 2017 činila podpora 90 tisíc Kč, stejnou částku dostala Společnost i na rok 2018. V roce 2017 jsme dále získali grant 50 tisíc Kč na vydání knihy Rudolfa Štursy *DUŠE KRAJINY A LIDÍ – Fotografie z Podkarpatské Rusi*. Všechny dotované projekty a aktivity se podařilo zdárně zvládnout.

Na rok 2018 získala Společnost dva další granty. Ministerstvo školství, mládeže a tělo-

všichni členové Společnosti, je distribuován i na našich akcích. Doručujeme jej spolupracujícím institucím a organizacím (např. Klub T. G. Masaryka v Užhorodě, Muzeum Ivana Olbrachta v Koločavě, oddělení „Karpatika“ Užhorodské národní univerzity apod.).

Úspěšným počinem roku 2017 bylo vydání knihy Rudolfa Štursy *DUŠE KRAJINY A LIDÍ – Fotografie z Podkarpatské Rusi*.

Redaktoři časopisu Tomáš Pilát a Agáta Pilátová také spoluvytvářejí magazín o národnostních menšinách v ČR *Mezi námi* (stanice Českého rozhlasu ČRo Plus). Rusínská tematika je zde prezentována asi jednou měsíčně.

Společnost **spolupracuje** s rusínskými spolky a dalšími organizacemi a institucemi v ČR i v zahraničí. Důležitým partnerem je především spolek Rusinů.cz – Rusínská iniciativa v ČR. V Zakarpatské oblasti Ukrajiny spolupracujeme s Klubem T. G. Masaryka, Zakarpatskou společností české kultury v Užhorodě či Muzeem Ivana Olbrachta v Koločavě. Tradiční je rovněž spolupráce s folklorním souborem Skejušan v Chomutově.

Rusíni byli vlastenci a stateční bojovníci, říká historik

Dokončení za strany 1

S některými Rusíny jste také spolupracoval, třeba s Michalem Kričfalušim.

Generál Michal Kričfaluši byl můj šéf, a znamenitý! Poznal jsem ho i v situacích pro mě obtížných. Odmítl jsem totiž nabídku k vstupu do komunistické strany a dostal se tak do potíží. Na veřejné schůzi komunistů na generálním štábu mě tvrdě kritizovali. Rozhořčovali se: když sovětskému válečnému hrdinovi Matrosovovi předali stranickou legitimaci, vyrazil do útoku a nalehl hrudí na nepřátelskou střílnu. Zatímco poručík Richter si troufne opovrhnout stranickou nabídkou! Byl jsem v těžkém průšvih. Tehdy se mě generál Kričfaluši zastal vahou své odbojové i funkční autority. Pak si mě zavolal stranou: „Poslechni, v takovém režimu, v jakém my žijeme, musíš být obezřetně loajální a loajálně obezřetný.“

Sám se tím ale moc neřídil...

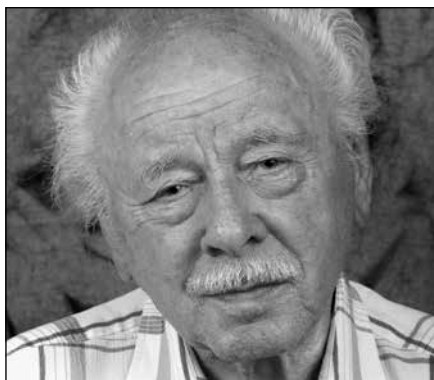
Když jsem se s ním pak po sametové revoluci setkal, objal mě a poznamenal: „Vzpomínáš, co jsem ti tehdy říkal? A vidíš, sám jsem se toho nedržel, pro mé postoje mě zbavili hodnosti a vyhodili z armády...“

Co osobně považujete z té rusínské obtížné anabáze – od jejich útěku z domova, přes uvěznění v gulagu až k zařazení do bojových jednotek – za nejpozoruhodnější?

Když hodnotíme východní odboj, nejpozoruhodnější na Rusínech je, že jejich zásluhou vznikla brigáda. Právě oni vytvořili její základ. Do rodící se brigády v Novochoopersku jich bylo zařazeno přes dva tisíce a tím vůbec mohla 1. československá samostatná brigáda vzniknout. To je úžasné! A pak musím zdůraznit jejich účast při osvobození Kyjeva a v dalších bojích – u Bílé Cerkve, u Žaškova, a jinde. Tam i mnohde jinde najdeme příklady hrdinských činů. A což teprve na Dukle!

Můžete připomenout některé konkrétní osobnosti?

Například Pavel Derbal, kterého jsem dobře znal. Vynikající chlapík. Otevřený, upřímný. Když vám řekl slovo, mohla jste se spolehnout na to, že je pravdivé, opravdové a poctivě myšlené. Jeho hrdinské činy? Když naši dobyli jednu kótu před Duklou, u československé hranice, Derbal byl ve skupině vojáků, která tu kótu bránila proti Němcům, kteří podnikli protiútok. Všichni příslušníci této skupiny postupně padli, Pavel Derbal byl jediný, kdo přežil a nepřestával bojovat. Házet granáty, střílel. Když vystřílel všechny náboje, začal po nich házet kamením. Nakonec to skončilo bitkou na nože, zlikvidoval ještě několik nepřátel, teprve pak se dal na ústup. Stříleli na něj a těžce ho zasáhli, s těžkým zraněním se dobelhal k našim. Statečně bojoval také Jan Demčík, s nímž jsme napsali Můj útek do gulagu. Přitom když nastupoval do armády, byl cestou z gulagu znovu zatčen, zařazen do skupiny, která měla uklízet bojiště, byl těžce raněn, v lazaretu se sám vyléčil... I po takovém

Karel Richter

utrpení bojoval jako lev ve sboru, a nakonec se dostal vítězně až do Prahy. Takoví lidé tvořili náš armádní sbor! V knize Apokalypsa v Karpatech líčím řadu dalších hrdinských činů Rusínů. V ostravské operaci se např. vyznamenali skvělí rusínští tankisti. Spolu s volyňskými Čechy tvořili dvě jádra našeho armádního sboru. Když 17. května 1945 pochodovaly jednotky na slavnostní přehlídce Prahou, většinu těch, co byli na východní frontě, tvořili Rusíni.

V jedné své stati jste zmínil, že mnozí z Rusínů v gulagu na dalekém severu nepřežili, vůbec se nedočkali toho, aby mohli být nasazeni do bojů.

Odhaduje se, že uprchlíků, těch, kteří hledali štěstí v Sovětském svazu, bylo okolo 25 tisíc. Do armádního sboru se jich dostalo 5 tisíc. Tak si umíte představit, kolik jich tam zůstalo.

Nedávno vám vyšla kniha o dukelské operaci Apokalypsa v Karpatech. K jakým závěrům jste při jejím hodnocení dospěl?

Že to byla jedna z největších a nejkrvavějších, ne-li vůbec největší z bitev, kterých se naši vojáci zúčastnili. Že byla nezbytná, protože Slovenské národní povstání se ocitlo ve veliké tísní a my sami jsme naléhavě žádali Sověty o pomoc. S tou pomocí počítalo i SNP. Jenže situace na frontě se vyvíjela tak složitě, že Sověti, kteří původně sami plánovali útok do Československa přes Karpaty, změnilí svůj názor v okamžiku, když se jim podařilo proniknout hluboko do německého zápolí v Polsku a kdy se rýsoval postup maďarskou nížinou. Kromě toho ty jednotky byly strašně vyčerpané, potřebovaly si odpočinout, atd. Čili 29. srpna 1944, když vypuklo Povstání, nebyly v situaci, že by mu mohly jít na pomoc. Takže SNP vypuklo pro sovětskou armádu krajně nevhod. I Moskalenko, když dostal rozkaz, že se musí připravit k operaci, namítl, že na to nejsou vůbec připraveni. Přesto Stalin poručil, že operace musí být, potřeboval mít politický vliv na probíhající Povstání. Nemohl připustit, aby něco probíhalo v týlu německé armády, co by oni nemohli přímo ovlivnit. Zejména jim byla protivná idea československého povstání, kterým by se naše národy samy osvobodily.

Podobně Sovětům záleželo i na Podkarpatské Rusi...

Ano, to známe; při odtržení Podkarpatské Rusi měli připravenou hrozbu, že kdybychom

neposlouchali, stejným způsobem by prosadili odtržení Slovenska. Sověti měli připravenou i variantu – tedy kromě obnovy Československa – že by se Slovensko stalo součástí Sovětského svazu jako Slovenská sovětská svazová republika.

O tom píšete i v Apokalypse v Karpatech.

Situace byla na sklonku války velmi složitá. Proto v závěru knihy Apokalypsa říkám – a rád bych to tu zopakoval: „S obdivem a pohnutím jsme se zahleděli na obraz trnité cesty českých a slovenských vojáků úskalími východní fronty k hranici vlasti... Není vinou naší východní armády, že osvobození směřovalo k nastolení nesvobody jiného druhu. Nevytýkejme nikomu z čelných účastníků tehdejších událostí názory a činy, které se nám dnes jeví jako pochybení. Neboť plynuly z neznalosti toho, co o tehdejších poměrech víme dnes my...“ Takhle se dívám na celý odboj. Přitom podkarpatská Rusíni byli v jiné situaci než všichni ostatní protože oni velmi citelně poznali, co je sovětský teror. A věděli své.

Byli v gulagu...

Ano. A gulag, jak mě například ujišťoval Demčík, byl takovou školou, že i Rusíni se sklonem ke komunismu dobře poznali jeho rub a změnil smýšlení. Nelze se divit, že řada z nich původně sympatizovala s komunismem, protože ve své vlasti poznali chudobu. Zjistili však, že řeči o komunismu byly žvásty. I proto jsem obdivoval Rusíny, že to byla pospolitost, která v československé jednotce aspoň trochu udržovala zdravý kritický pohled na dění.

Jakých povahových vlastností Rusínů si ještě vážíte?

Jejich lidské opravdovosti. Zásadovosti jednání. Aspoň u těch, které jsem poznal. Sám na sobě jsem to zažil, když se mě při mých potížích zastali. Když byli přesvědčeni o své pravdě, byli ochotni za ni bojovat. A nebáli se strážní, které z toho plynuly. A ještě jedna důležitá věc: Vždycky jsem si vážil Rusínů pro jejich vztah k československému státu. To je něco úžasného! Občas se mě někdo zeptá, proč píšu o Kričfalušim, Vajdovi a dalších. Copak jsme neměli vlastní, české odbojáře? A já odpovídám: Ano, ale my jsme neměli rusínské Čechoslováky! Rusínské československé vlastence. To jsem na nich obdivoval a stále obdivuju. Láká mě opravdové přilnutí Rusínů k našemu státu, jejich československé vlastenectví. Byli a jsou v tom strašně opravdoví. Své přilnutí k Československu prokázali právě na bojištích. A musím říct, že to byli nejlepší vojáci. A také proto pak pro mnohé podkarpatské Rusíny nebylo těžké zůstat tady nebo na Slovensku, vybudovat si tady existenci a k tomuto státu přilnout a pracovat pro něj. To jsem obdivoval, to mě na nich imponovalo. Vlastenectví u mnoha z nich přetrvalo dlouhá léta, i když byla Podkarpatská Rus připojena k Sovětskému svazu.

Musím k tomu poznamenat, že to vlastenectví – vztah k státu, v němž žijí, platí i pro slovenské Rusíny na Prjaševščině, v Bratislavě, i pro ty, kteří žijí v Česku...

AGÁTA PILÁTOVÁ

Skejušan doma i na cestách

O činnosti folklorního spolku Skejušan informovala Kateřina Romaňáková

Spolek Folklorní soubor Skejušan se sídlem v Chomutově vystoupil v roce 2017 na 51 akcích; jednak to byly vlastní akce, jednak vystoupení na projektech jiných organizací, např. akce pořádané národnostními menšinami Města Chomutova, či koncerty a festivaly uspořádané různými organizacemi po celé zemi. Soubor rozdává radost především předváděním scének, zvyků a písní našich rodičů a prarodičů, cítíme se být pokračovateli rusín-

Další mimořádnou událostí pro náš soubor byla svatba našich členů Marty Paulové a Ladislava Lojky. Zúčastnili se jí i členové souboru a nesla se v duchu tradičních rusínských svatebních obřadů. Měli jsme z celého obřadu nepopsatelný pocit radosti a upřímně přejeme novomanželům, aby byl jejich svazek šťastný.

V květnu 2017 se konal křest knihy *Skejuš-Skejušané-Skejušan* (vydalo Nakladatelství Karolinum). Publikace popisuje původ, historii i současnost Rusínů žijících v Chomutově. Autoři Irina Malinová, Jaroslav Otčenáš-

Přátelé v Jindřichově Hradci

Valná hromada odbočky konaná dne 7. dubna 2018 posoudila činnost v uplynulém období a konstatovala, že úkoly v minulém roce byly splněny.

Kolektiv se pravidelně schází, propaguje naši práci a spolupracuje se společenskými organizacemi v Jindřichově Hradci.

Pravidelně každé úterý se můžou členové scházet, besedovat a plánovat příští akce.

Vzpomínáme přitom také na vznik naší odbočky a na pamětníky. Bohužel, kolektiv nám nemládne, nové členy se nám nedaří získávat.

Dle zájmu členů uskutečňujeme výlety za krásami přírody a historických památek; prostě utužujeme kolektiv.

Nezapomínáme ani na výstavy fotografií, zúčastnili jsme se např. 19.5. v Počátkách *Dnů přírody*. Vystavovali jsme sérii z výletů na PR, ale také krásy přírody Jižních Čech. Návštěvníci měli o výstavu zájem.

JÍŘÍ VETÝŠKA

Foto Marta Paulová

Skejušan na Červeném Hrádku

ských národních tradic. Naším hlavním cílem je, aby i mladá generace viděla, jak žili naši předkové po první světové válce a také čím dnes žije rusínská menšina v našem krásném městě Chomutově. Mnoho našich potomků vystudovalo střední i vysoké školy a zastává zodpovědné funkce ve státě.

Stále hledáme možnosti, jak prezentovat naše tradice a výsledky své práce na veřejnosti.

Na konci roku 2017 měl spolek Skejušan 22 členů.

Loni v červnu náš soubor postihla velká ztráta úmrtím našeho vynikajícího harmonikáře p. Petra Matouška, který byl pro nás nepostradatelný a moc nám chybí. Naopak velkou radost nám přinesla Deniska Kötznarová svým vítězstvím v soutěži „Zpěváček“ v Teplé, odkud si přivezla 1. cenu.

šek a Věra Lendělová v ní využili vyprávění pamětníků, navštívili i Skejuš v Rumunsku, odkud naši předci přišli po válce do Československa.

Nezisková organizace Paměť národa znamenala vzpomínky předsedkyně Kateřiny Romaňákové a představila její fotografii na výstavě v Praze v Lucerně. Zároveň jí bylo uděleno ocenění „Paměť národa“.

V červnu 2017 se členové Skejušanu K. Romaňáková, A. Psárová a L. Lojka zúčastnili Světového kongresu Rusínů, Rusnáků a Lemků v Osieku v Chorvatsku. L. Lojka byl zvolen i do výboru jako náhradník.

Z vlastních akcí Skejušanu vybíráme: Tříkrálové vystoupení, Valentýnské vystoupení, Masopust, Josefská zábava v Chomutově, Třešničkovy ples, Svatá liturgie ve staro-

slověnštině v kostele sv. Barborky v Chomutově spojená s velikonočním svěcením pasky, mikulášská nadílka pro děti, a další.

U příležitosti 27. výročí založení Folklorního souboru Skejušan jsme uspořádali jako každý rok setkání v divadle Jirkov pod názvem *Naše kořeny*. Zúčastnilo se ho přes 120 milovníků rusínského folkloru - téměř všichni jsou našimi přáteli.

Účast na dalších akcích: mj. vystoupení na schůzi SPPR v Domě národnostních menšin v Praze, na oslavě Velikonoc v Karlových Varech, vystoupení na Chomutovském kručení, na zahájení sezony na Červeném Hrádku u Jirkova, na „Barevném regionu“ v Ústí nad Labem aj. Na festival do Svidníku, do kraje, kde máme své kořeny, jsme vyslali zástupce v krojích. Účastnili jsme se liturgie ve staroslověnštině na Svaté Hoře u Příbrami. Nezapomenutelným vystoupením pro náš soubor byl festival ve Strážnici, kam jsme pravidelně zváni. Vystoupili jsme na festivalu v Karlových Varech a na „Dnech národnostních menšin“ v Sokolově.

V době své dovolené v Chorvatsku jsme na přání místních občanů vystupovali v městečku Pakoštane; zde nás již znají a setkání je vždy velice milé. Soubor nechyběl ani při vysvěcení kaple v Žiželcích u Žatce. Na vystoupení Česko-slovenského odpoledne na zámku v Trmčicích - Ústí nad Labem jsme sklídili velkou pochvalu za to, že zachováme zvyky, a písně našich předků Rusínů.

Náš soubor velice kladně hodnotí Statutární Město Chomutov, kde při zastupitelstvu velmi dobře pracuje výbor pro národnostní menšiny. Také média o Skejušanu píší pochvalně. Např. Karlovarské noviny, časopisy Seniorské listy, Podkarpatská Rus, Nástup. Chomutovské noviny, Trmčické noviny.

KATEŘINA ROMAŇÁKOVÁ

Usnesení Valné hromady 2018

1. Valná hromada schvaluje zprávu o činnosti a hospodaření Společnosti.
2. Valná hromada bere na vědomí a schvaluje připravované akce na příští období.
3. Valná hromada zvolila:
  - a) nový výkonný výbor ve složení: Sofie Bolshakova, Dagmar Březinová, Jan Čopík, Jiří Havel, Tomáš Pilát, Bruno Sopko.
  - b) revizní komisi ve složení: Marie Bartošová, Kateřina Romaňáková, Eva Tittelbachová.
4. Valná hromada ukládá nově zvoleným orgánům zvolit vedení (předseda výkonného výboru, tajemník, předseda revizní komise).

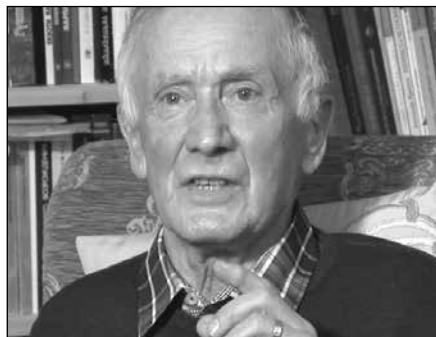
Náš jubilant Ivan Pop

Snad to ani není taková náhoda, že jméno významného rusínského historika Ivana Popa zní stejně jako název jedné z dominant Podkarpatska, hory Pop Ivan, nejvyššího vrcholu Ukrajiny (2002 m). Vždyť osobnost i dílo profesora Popa, byť vzrůstem spíš subtilního muže, významem ční do výšky. Letos koncem května oslavil rodák z obce nedaleko Mukačeva, své životní jubileum.

Narodil se 26. 5. 1938 v Strabičově, téměř čtvrtstoletí však už žije v západočeském Chebu. Léta tu učil na místním gymnáziu a v poklidu své pracovny píše historické, politologické i uměnovědné studie. Pojednávají o dějinách, umění a kultuře jeho vlasti. Autor se rád a často věnuje podkarpatským umělcům, zvláště malířům – jeho oblíbeným tématem jsou osobnosti podkarpatské malířské školy. Vydal řadu knih, publikuje v médiích. Seznamuje českou a zahraniční veřejnost i své krajany s historií rusínského národa i se současným stavem Podkarpatska.

Ivan Pop prožil dramatická léta politických zvratů i obtížných osobních okamžiků. Dodnes si připomíná dětské zážitky z druhé světové války, např. deportaci Židů (přitom „u nás jsme antisemitismus neznali, vždyť moje maminka kojila židovského chlapce, mám tedy židovského soukojence,“ vzpomí-

nal po letech). Vnímal konec války a příchod sovětské armády; po připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu měla jeho rodina nouzi o základní potraviny i problémy s novou mocí. („Sověšti vojáci kradli, opíjeli se, přinesli nemoci...“, vypráví.) Zažil i setkání se so-

Profesor Ivan Pop

větskou vojenskou kontrarozvědkou SMĚŘŠ, perzekuci intelektuálů. Otce i jeho osobně vyslychala sovětská státní bezpečnost NKVD.

„Název Zakarpatí se v zemi vžil, ale pro mě je stále nepřijatelný...“. Má osobité vzpomínky i na sovětskou kolektivizaci. Sám po politickém incidentu spolužáků musel přerušit vysokoškolská studia a pracovat manuálně.

Nakonec se mu podařilo dokončit studium i aspiranturu. Léta pak působil jako vědecký

pracovník Ústavu slavistiky v Moskvě, po nástupu Gorbačova obhájil doktorskou práci a byl zvolen redaktorem časopisu *Slavistika*. V ruské metropoli žil dlouho, nikdy však nesplynul s tamním prostředím, vždy se považoval za Rusína.

Už od dětství dostal základy češtiny – jeho otec byl přesvědčený „čechoslovakista“. Česky se také postupně dobře naučil a čas od času působil i jako tlumočník. Vždy se zajímal o historii i současnost naší republiky, však také jednu ze svých odborných studií věnoval *Umění Čech a Moravy*.

Počátkem devadesátých let minulého století se vrátil do Užhorodu a zapojil se do zápasů o uznání Rusínů jako národa a znovunastolení jejich práv. Ukrajinci nacionalisté na něj však útočili, vyhrožovali jemu i jeho rodině, a tak sbalil zavazadla a s pomocí přátel a příznivců našel nový domov v Česku. Zde vedle svého pedagogického působení publikuje vědecké a popularizační knihy a stati. Napsal např. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, *Podkarpatská Rus – osobnosti její historie, vědy a kultury*, *Encyklopedie Podkarpatské Rusi*, studie o kulturních památkách a umění své vlasti.

Publikuje v časopisech i na internetových serverech a také v našem časopise, což si považujeme za čest.

Mnohaja ljita, pane profesore!

AGÁTA PILÁTOVÁ

Jakubiskova cesta z Kojšova k světovému věhlasu

Na jedno z pravidelných mezinárodních rusínských setkání – na Světový kongres Rusínů, který se roku 2003 konal v Prešově, dorazil telegram. „Jsem jeden z vás!“, vzkazoval v něm účastníkům režisér Juraj Jakubisko. Vzpomínám, jakou radost měli delegáti kongresu z tohoto kratičkého textu. Vždyť se k nim přihlásil světroznamý filmový tvůrce, jemuž se přezdívalo „československý Fellini“! Ostatně, s Fellinim se Jakubisko osobně dobře znal, vzájemně si vážili své tvorby.

Juraj Jakubisko se narodil 30. dubna 1938 v Kojšově v spišském regionu. Rodina se sice později přestěhovala do Košic, ale příští režisér se vždy hlásil k tradicím rodné vesnice a ke svým kořenům, kde je rusínský prvek velice živý. Svým rodným prostředím se čas-to inspiroval a uplatňoval je ve své tvorbě. Po studiu střední umělecké průmyslovky v Bratislavě byl přijat na pražskou FAMU, kde studoval s filmaři české nové filmařské vlny. Už Jakubiskův debut *Kristovy roky* z r. 1967 zaznamenal úspěch (natočil jej ve svých osobních „Kristových letech“). Podobně úspěšný byl i s dalšími snímky, *Zběhové a poutníci* (kompars mu zde vytvořili obyvatelé Kojšova) a *Ptáčkové, sirotci a blázni*, které natočil o rok později.

„Všechny magické věci, které se v mých filmech dějí, jsou z Kojšova,“ přiznává umělec.

O své rusínské identitě začal víc a otevřeněji mluvit hlavně v souvislosti s filmem *Barevné kamínky*. Příchod sovětských vojsk brutálně přerušil natáčení Jakubiskova filmu *Nashledanou v pekle, přátelé*, který mohl být dokončen až po sametové revoluci. V období normalizace mu nejdřív nebylo dovoleno natáčet hrané

Juraj Jakubisko má rusínské kořeny

filmy, uchytil se v Krátkém filmu v Bratislavě, kde se mohl podílet pouze na krátkých a středometrážních snímcích. Zůstal tím však v kontaktu s kinematografií. Návratem k hrané tvorbě se stal na konci 70. let titul *Postav dům, zasad strom*. Posléze natočil komedii *Nevěra po slovensku*.

Přelomovým dílem v Jakubiskově i vůbec v československé filmové tvorbě se stal vel-

kolepý projekt *Tisícročná včela* (1983), filmová adaptace magického románu Petra Jaroše. *Pohádka Perinbaba* (1985) v níž si hlavní roli zahrála Felliniho manželka Giulietta Masina, byla určena dětem a mládeži a měla také zasloužerný úspěch. Režisérova exkurze do světa dětského filmu ještě pokračovala titulem *Pihovatý Max a strašidla* (1987).

Po revoluci Jakubisko nejprve natočil televizní film *Téměř rážový příběh* (1990), počátkem devadesátých let dokončil také přerušené dílo *Nashledanou v pekle, přátelé* a představil nový titul *Lépe je být bohatý a zdravý, než chudý a nemocný*. Od první poloviny devadesátých let žije Jakubisko v Praze, kde také natočil svá další díla, mj. v r. 1997 *Nejasnou zpráva o konci světa*, dále *Post coitum*, *Bathory*, aj.

Stále aktivně pracuje, připravuje další projekty. Na některé z nich se jen velice obtížně shánějí potřebné finance, proto také musejí být zatím přerušena práce na plánované Slovenské epepeji. Režisér se stal nedílnou součástí kulturního života v Praze, a trochu nechtěně i „zdravotnickou“ celebritou: patrně jako nejstaršímu zdejšímu občanovi mu před časem úspěšně transplantováno nové srdce.

K svým rodným kořenům a pocitu sounáležitosti s rusínskou komunitou se v médiích opakovaně vyjádřil; je zřejmé, že ho zajímají rodné kořeny i tato národnost.

ap

(s využitím stati Petra Medvidě, server *Rusyn.sk*)

Důležité osmičkové výročí

Letos 8. června uplynulo 50 let od obnovení činnosti řeckokatolické církve v tehdejším Československu, která byla počátkem 50. let zakázána. Obnovení bylo stvrzeno vládním usnesením č. 70/1968 na základě petiční akce, při níž se shromáždilo přes 40 tisíc podpisů. Petiční archy předal vládě apoštolský administrátor František Tomášek.

V dubnu 1950 postavil komunistický režim při administrativním inscenování tzv. „Prešovského soboru“ řeckokatolickou církev mimo zákon. Biskupové, kněží i věřící byli donucováni přestoupit do církve pravoslavné. Kněží, kteří tak neučinili, byli krutě perzekvováni, mnozí vězněni. Biskup Pavel Gojdič (dnes již blahoslavený) na útrapy mučení ve věznicích v Leopoldově zemřel. Kněží, kteří zachovali věrnost Římu, byli s početnými rodinami ze Slovenska deportováni do českého pohraničí, kde vykonávali těžké manuální práce.

Po roce 1968, kdy pravoslavná církev vrátila kostel sv. Klimenta v Praze řeckokatolíkům (pravoslavná církev ji užívala od r. 1950), mohla být v českých zemích obnovena pouze tato pražská farnost. Na Slovensku byly farnosti předávány pravoslavnou církvi postupně a s obtížemi.

Duchovní život řeckokatolíkům v tehdejší Československu se mohl plně rozvíjet až po sametové revoluci v r. 1989. Zvláště pak po rozdělení Československa a vzniku dvou samostatných států se řeckokatolická církev v českých zemích i na Slovensku plně rozvíjí. Po vzniku samostatného českého státu byl prešovským biskupem Jánem Hirkou 1. ledna 1993 zřízen biskupský vikariát pro řeckokatolíky v ČR se sídlem v Praze. (Od r. 1918, po vzniku ČSR, patřili řeckokatolíci pod prešovskou eparchii.) Dne 13. března 1996 zřídil papež Jan Pavel II. v Praze apoštolský exarchát; prvním exarchou byl jmenován Mons. Ivan Ljavinec, který se zároveň stal biskupem

acaliským. Následně v dubnu 2003 Svatý stolec jmenoval biskupem a apoštolským exarchou pro katolíky byzantského obřadu Mons. Ladislava Hučka.

Apoštolský exarchát má na území ČR 7 děkanátů, 19 farností a 25 filiálék. Z činnosti exarchátu je mj. významné vydávání časopisu Exarchát a kalendáře - ročenky, jež informují o důležitých událostech v životě řeckokatolíků u nás.

V roce 1998 byla také zřízena řeckokatolická Charita působící zejména na oblastní úrovni. Apoštolský exarchát má vězeňského, nemocničního, vojenského a olympijského kaplana. Pozitivní je velká účast věřících na bohoslužbách ve všech farnostech, zejména v Praze, kde je stále se zvyšující přítomnost pracovníků řeckokatolického vyznání z Podkarpatska a dalších oblastí Ukrajiny. O význačných svátcích, zejména o Velikonocích a Vánocích, prostory kostelů nedostačují a věřící se často modlí před chrámy.

MARIA KŘÍŽOVÁ PÁRKANYIOVÁ

Čtvrtstoletí spolu

Národní archiv ČR uspořádal koncem března 2018 mezinárodní konferenci s názvem *Čtvrtstoletí spolu - Československo a Podkarpatská Rus*. Zaznělo tu přes třicet příspěvků od historiků z Česka, Slovenska, Maďarska, Polska a Ukrajiny. Zabývaly se významnými dějinnými událostmi i dílčími tématy. Např. Petr Švorc hovořil o začlenění Podkarpatska do ČSR, Emil Voráček se zabýval meziválečnými zájmy SSSR o toto území, Jan Rychlík přednášel o osudu regionu za 2. světové války, kdy byl součástí Maďarska, David Hubený o míře zájmu čs. exilové vlády o Podkarpatskou Rus. Několik příspěvků se věnovalo školství na PR, mluvilo se o zdravotnictví, poštovníctví, regionálních médiích, o kultuře a umění (Martin Kloubek: Nikola Šuhaj loupežník - legenda a skutečnost), o národnostních i náboženských otázkách (Pavlo Khudisch: Židé z Podkarpatské Rusi mezi ČSR a SSSR). Za SPPR vystoupili Vladimír Kuštek s tématem Československo-rumunská vzájemnost na Podkarpatské Rusi a Agáta Pilátová připomněla, že Podkarpatsko je stále inspirací pro mladé badatele. Z jednání se připravuje sborník. **ap**

Foto Lenka Bajčurová

Květnový literární festival a veletrh Svět knihy se ani letos neobešel bez naší účasti. V stánku DNM na pražském Výstavišti jsme vystavili naše publikace a časopis a v literární kavárně je představili publiku. Věnovali jsme se zejména obrazové publikaci Rudolfa Štursy Duše krajiny a líd a kuchařce Dagmar Březinové Prostřeno na Podkarpatské Rusi.

KRÁTCE

* **Pamětní tabuli na počest T. G. Masaryka** odhalili v Chustu. Z iniciativy Klubu TGM v Užhorodě a Užhorodského spolku Slováků byl slavnostně představen reliéfní portrét prvního prezidenta ČSR. Projekt finančně podpořily Pardubický kraj a Masarykovo demokratické hnutí. Odhalení se mj. zúčastnili generální konzul České republiky ve Lvově Pavel Pešek, zástupce starosty města Chust Ivan Fetko, ředitel Fondu ViZA (Vysočina-Zakarpati) Volodymyr Čubirko a další. Slavnost se uskutečnila na počest 100. výročí republiky v den Masarykových narozenin.

* **Na Muzejní noc** v sobotu 9. června připravily v Domě národnostních menšin naše spolky - Společnost přátel Podkarpatské Rusi a Rusini.cz - výstavku předmětů lidového umění. V rámci večera se promítal film Duše Karpat.

* **Prosíme členy o urychlené zaplacení členských příspěvků!** Jak o tom hovořil i předseda SPPR Jan Čopík na členské schůzi (viz zprá-

va na str. 2), finance naléhavě potřebujeme na realizaci našich projektů. Těm, kdo nezaplatili, přestaneme posílat náš časopis.

* **Dětské rusínské centrum v Praze** uskutečnilo ve dnech 19.-20. května pro děti i rodiče výlet na Příbramsko. Kromě zábavního programu se hovořilo i o vzdělávání rusínských dětí v rodném jazyce.

* **Pěvecká skupina Kantar** připravuje své první CD s rusínskými písněmi. Koncem června se soubor chystá i na rusínský festival kultury a sportu do Medzilaborců a koncem srpna vystoupí v Kinského zahradě na slavnostním koncertě u příležitosti dvoustého výročí založení Národního muzea.

* **Dobry večer, Vojvodino!** Tak začíná program v rusínském jazyce, který vysílá TV Vojvodina. Pestré pásmo informací, zajímavostí, besed uměleckých příspěvků lze najít i v televizním archivu.

* **Mezi námi**, pravidelný pořad o národnostních menšinách, který vysílá Český rozhlas Plus, v uplynulém období připomněl mj. např. 80. narozeniny profesora Ivana Popa, představil historičku a etnografku dr. Helenu Noskovou, která hovořila o společných kořenech národů a národností žijících v Česku, uvedl rozhovor s ukrajinistkou Lenkou Víchovou o rusínském folkloru; na příští měsíce připravuje interview s historikem Karlem Richterem o rusínských bojovnících v zahraničím odboji či vyprávění herce rusínského původu Andreje Hryce. **ap**

Generál Heliodor Píka - zachránce Rusínů z gulagu

Po zhroutilí Polska se území Podkarpatské Rusi ocitlo v bezprostředním sousedství SSSR. Tato okolnost otevřela podkarpatským vlastencům, hlavně mládeži, možnost uniknout autoritativnímu horthyovskému režimu do „vlasti všech pracujících“, jak SSSR označovala komunistická strana a čs. levicová inteligence. Na podzim roku 1939 začala vlna masových útěků z Podkarpatska do Sovětského svazu.

Místo svobody čekala utečence hned po přechodu hranice kalvárie věznic. Následoval rychlý soud a další etapa deportace do táborů až za polárním kruhem. Z 25 000 utečenců přežila vězněni jen asi čtvrtina, a to ještě díky tomu, že po roce 1942 byli přijímáni do čs. vojenských jednotek v SSSR. Iniciátorem jejich osvobození a začlenění do 1. čs. sboru byl náčelník čs. vojenské mise v SSSR generál Heliodor Píka. Byla to výjimečná osobnost, vlastenec, talentovaný zpravodajský důstojník, diplomat. Za 1. světové války vstoupil do čs. legií v Rusku. V letech 1926-1927 vystudoval vysokou školu válečnou v Paříži, poté byl čs. vojenským atašé v Bukurešti. Odsud v letech 1939-1941 řídil činnost čs. zpravodajské služby na Balkáně. Od podzimu 1940 do začátku roku 1941 vedl v Istanbulu jednání o čs.-sovětské zpravodajské spolupráci. Po přepadení SSSR Německem byl jmenován náčelníkem čs. vojenské mise v SSSR.

Zde začal intenzivně pracovat na organizaci čs. vojenské jednotky. 18. července 1941 v Londýně došlo k podpisu úmluvy mezi exilovou čs. vládou a SSSR. Na jejím základě byly obnoveny vzájemné diplomatické vztahy. Sovětská strana souhlasila se zformováním čs. zahraniční jednotky v SSSR. Tato část úmluvy měla zvláštní význam pro tisíce uvězněných Rusínů v táborech, kteří se mohli do jednotky přihlásit jako občané Československa. 27. září 1941 byla v Moskvě podepsána zvláštní čs.-sovětská vojenská úmluva o formování čs. vojenských jednotek. V jejím 5. článku se pravilo, že se „tyto jednotky budou skládat z československých občanů nacházejících se na území SSSR, povolanych nebo dobrovolně se hlásících.“ Úmluva dovolila Píkovi naléhavě požadovat od sovětských úřadů propouštění uvězněných Rusínů z koncentračních táborů. Sovětské úřady postupovaly v této otázce líně a neochotně. Proti propouštění navíc velmi účinně bojovala čs. komunistická emigrace v Moskvě. Argumentovala u sovětských úřadů tím, že Rusínů jsou nakaženi antikomunismem a fašismem, který ještě zesílil jejich pobytem v táborech. Ve vojenských jednotkách se stanou destruktivním prvkem. Názor komunistů sdílel i čs. vyslanec v Moskvě tehdy ještě nominálně sociální demokrat Zdeněk Fierlinger. Plukovník Píka se znovu a znovu dožadoval splnění slibu lidového komisaře SSSR Beriji o propuštění Rusínů z táborů.

Dne 7. prosince 1941 mohl sdělit do Londýna, že „všichni čs. příslušníci, kteří byli v SSSR internováni pro ilegální přechod maďarsko-sovětských hranic, budou ihned osvobozeni... Schopní vojenské služby budou

odsunuti do Buzuluku.“ Státní výbor obrany SSSR schválil 3. ledna 1942 amnestii internovaných a vězňů čs. státních příslušníků včetně Rusínů a dalších obyvatel Podkarpatské Rusi.. Avšak většina Rusínů nebyla z táborů propuštěna, protože je sovětské orgány označily za maďarské státní příslušníky a tudíž nepovažovaly za spolehlivé. Píka znovu musel vysvětlovat sovětským generálům, že tyto občané utekli z československého území, okupovaného Maďary, a do 30. září 1938 mě-

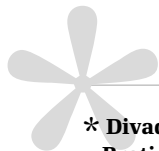
li čs. státní občanství, a zaručil se za Rusíny jako za spolehlivé osoby nepřátelské vůči Maďarům a Němcům. Sovětský generál požádal, aby mu byl předložen jmenný seznam Rusínů. Dobře věděl, že vypracovat takový seznam je těžko splnitelný úkol. Avšak houževnatý Píkův pomocník, rusínský básník poručík Andrej Patrus, za několik měsíců pořídil evidenci 29 táborů Gulag, ve kterých mělo být uvězněno asi 20 000 Rusínů. 24. března 1942 ve zprávě prezidentu Benešovi Píka sděloval, že osud čs. vojenské jednotky záleží na povolání důstojníků z Anglie a osvobození Podkarpatských Rusínů z rukou GPU (NKVD) a Kominterny.

Podkarpatsí Rusínů byli podle názoru Píky zvláštním předmětem úvah Kominterny. Zbědování pobytem v táborech a zklamaní nebratrským přijetím v SSSR představovali element protibolševický a vyložené československý. Po odchodu 1. čs. samostatného praporu na frontu v březnu 1943 byl v Buzuluku zřízen záložní pluk, ve kterém Rusínů od samého začátku tvořili devadesátiprocentní většinu. Do Buzuluku přišli téměř všichni ze sovětských táborů. Na ně zaměřili svou pozornost čeští komunisté a rozpoutali „ukrajinskou“ agitaci. Ve své depeši do Londýna z 21. března 1943 Píka hlásil: „Různé úkazy jako průtahy s osvobozováním Podkarpatských Rusů, úsilí našich komunistů, aby Podkarpatsí Rusové byli pokládáni za Ukrajince, dále zvláštní zájem sovětských orgánů NKVD, abychom se v jednotce nedotýkali národnostních otázek Podkarpatských Rusů,“ článek velvyslance Fierlingera v novinách Naše vojsko v SSSR,

to vše vyvolává nejasný pocit, že v otázce Podkarpatské Rusi jsou určité tendence nebo úmysly dosud nekonkretizované, event. nároky na přivtělení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině.“ Píka jako zkušený zpravodajský důstojník pochopil podstatu věci – Moskva zahájila přípravu anexe Podkarpatské Rusi! Zajímavý je Píkův názor na rusínský etnopolitický problém: „Podkarpatsí Rusové se mohou z čistě vědeckého hlediska pokládati za samostatný, zvláštní národ. Pojmenování Rusín není jen překladem latinského Rutheni, nýbrž ho bylo používáno též podkarpatorusínskými buditeli a spisovateli. Blízká příbuznost s ukrajinským jazykem ještě nedává důkaz, že by museli být národem ukrajinským... Podkarpatsí Rusové se po tisíc let vyvíjeli za zcela odlišných podmínek než na Ukrajině, bez velkých vlivů ukrajinských, čímž se vyvíjel zcela odlišný charakter podkarpatského člověka. Proto má právo být pokládán za zvláštní národ, nikoli za kmen Ukrajinců toliko s rozdílem nářečí. Má právo používat svého jazyka jako spisovného národního jazyka. O tom však až rozhodne podkarpatský národ sám po válce... Duch příslušníků Podkarpatské Rusi je jasně československý. Po trapných zkušenostech z pracovních a internačních táborů a vězení je jim jejich svoboda v ČSR pevným cílem a budou odpůrci event. sloučení Podkarpatské Rusi se Sovětským svazem.“ Dne 5. května 1943 se záložní čs. pluk v počtu 1 428 osob, z nichž bylo 1 363 podkarpatských Rusínů, vydal na cestu z Buzuluku do Novochoopersku.

Za čtyři měsíce byla v Novochoopersku zorganizována 1. samostatná čs. brigáda, vybavená nejmodernější výzbrojí dodanou Brity. Z celkového počtu 3 517 vojáků bylo 2 210 podkarpatských Rusínů. Byla v tom nesporná zásluha generála Píky. 12. září byla brigádě slavnostně předána bojová zástava a o tři dny později vykonali její vojáci slavnostní přísahu. 18. října 1943 Ministerstvo národní obrany (MNO) čs. exilové vlády odeslalo generálu Píkovi sdělení, že rychlý spád válečných událostí může vytvořit reálné předpoklady pro povstání na čs. území. Předpokládalo se, že k němu dojde postupně a že vývoj by šel ve směru Podkarpatská Rus – Slovensko – historické české země. Depeše obsahovala příkaz k vyslání výsadkových skupin na Podkarpatskou Rus do lokalit Rachov, Volovoje, Volovec, Veliký Berezny. 1. čs. brigáda v SSSR měla být po zahájení povstání přesunuta na Podkarpatskou Rus a východní Slovensko. Soustředění se plánovalo v prostoru Užhorodu. 9. listopadu 1943 podal generál Píka zprávu MNO do Londýna o plánech čs. vojenské mise v SSSR: Po kyjevské operaci soustředit brigádu v týlu operující armády, přeorganizovat ji na tři pěší prapory a menší jednotky lehkých tanků, připravit zvláštní skupiny typu „kommandos“. Brigádu použít jako celou v pohraničním prostoru mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem. Podle tohoto plánu měla být brigáda připravena v březnu 1944. Jenže sovětské vedení mělo zcela jiné plány.

Pokračování na straně 8

* **Divadlo Alexandra Duchnoviče z Prešova hostovalo 5. června v Bratislavě.** V Divadle Pavla Országa Hviezdoslava předvedlo hru A. P. Čechova Pokoj č. 6. Inscenátoři ji charakterizují jako hru o našich ztracených životech, trapnosti reality života, o ztracených iluzích a neaplňených snech. Je to prostě hra o nás, říkají divadelníci z Divadla Alexandra Duchnoviče. Hraje se v rusinštině v překladu Valerije Kupky a v režii Svezozára Sprušanského.

* **„Sovětská „kulturní revoluce“ na Podkarpatsku byla prostředkem likvidace národní kultury Rusínů,**“ píše historik Ivan Pop. Prvním krokem byla likvidace rusinského školství, demonstrativní pálení rusinských školních učebnic a příruček. A to ještě předtím, než byla Smlouva o předání Podkarpatské Rusi - Zakarpatské Ukrajině ratifikována parlamenty SSSR a ČSR a oficiálně nastolen sovětský režim. Od 1. září 1945 měla být výuka ve školách vedena ukrajinsky nebo rusky. Další krok v sovětizaci školství byl zcela absurdní. Kvůli rozdílu v nástupu do školy v SSSR (od 7 let) a ve střední Evropě včetně Podkarpatska (od 6 let) Národní rada tzv. Zakarpatské Ukrajiny na „doporučení“ sovětských odborníků nařídila opakování ročníku ve všech

premiéru, v Česku ho uvede Česká televize v srpnu k výročí sovětské okupace Československa v roce 1968. Do té doby ho hraje pražské kino Lucerna.

* V klášteře ve Snině se 2. června uskutečnila slavnostní **derniéra výstavy Ikona - Teologie v barvách.** Nabídla šedesát osm ikon z období 17. - 19. století z Řecka, Bulharska, Rumunska a Ruska. V rámci derniéry promluvil prof. ThDr. Ján Šafin o ikonách, jejich historii i výtvarném zpracování.

* **V polsko-slovenském pohraničí přibyla nová cyklostezka** dlouhá 203 kilometry, z toho je třiapadesát kilometrů na slovenské straně. Trasa vede z obce Driečna v okrese Stropkov do polské obce Jaśliska.

* Server rusyn.sk rozmlouvá se **zakladatelem lidové muziky Kandráčovci Ondrejem Kandráčem.** Primáš vysvětluje, že založení muziky dostal téměř jako společenský úkol - od tehdejšího ředitele košického studia Slovenského rozhlasu Vlada Puchala. „Během oslav 70. výročí denního vysílání pro Rusíny z košického rozhlasu, bylo to v únoru roku 2004, jsme se poprvé představili veřejnosti ve Svidníku s programem rusinských zpěváků nazvaným A čia to chyža? Měl jsem takovou trému, že větší být nemohla. Premiéra dopadla skvěle, ukázalo se, že ředitel košického studia věděl, co na trhu chybí. Měl skvělou předvídatost,“ vzpomíná Kandráč, jehož soubor hraje a zpívá do značné míry rusinskou lidovou hudbu.

* **Třetinu území Slovenska osvobodili Rumuni,** upozorňuje Vladimír Jancura. Banská Bystrica, Brezno, Kremnica, Lučenec, Martin, Piešťany, Trenčín, Zvolen... to je jen zlomek výčtu měst, která osvobodila rumunská vojska. Do stovek slovenských obcí vstupovali Rumuni buď první, nebo spolu s rudoarmějci a jednotkami 1. československého armádního sboru. Na Slovensku si na Rumuny - osvoboditele začínáme vzpomínat zejména při kulatých výročích konce války. V květnu 2005 přijal krále Michala I. s rodinou prezident Ivan Gašparovič a v rozhovoru ocenil podíl rumunské armády na osvobození Slovenska. Ale - stačí to? - ptá se Jancura.

* **Na území Prešovského kraje je evidováno víc nově narozených dětí než zemřelých.** Počet obyvatel však snižuje migrace. Ke konci loňského roku tu žilo 823 826 obyvatel, což je 15,1 procenta z celkového počtu obyvatel Slovenské republiky. Za celoslovenskou úroveň průměrné mzdy přitom prešovský kraj zaostává o 22,1%. V roce 2017 tu průměrná mzda zaměstnance podniku s dvaceti a více zaměstnanci dosáhla 853 eur.

* Ve věku 58 let začátkem května tragicky **zemřel Jozef Keselica,** pedagog, muzikant a velký obdivovatel umění Andyho Warhola.

* **Kulatý stůl Rusínů Slovenska se vyjádřil k pojetí výstavy ke 100. výročí vzniku Československa** na Bratislavském hradě. Denně sledujeme v médiích texty a relace věnované 100. výročí vzniku Československé republiky. Většina autorů zdůrazňuje, že ČSR byla státem dvou národů, Čechů a Slováků. Zapomíná přitom na třetí národní státotvornou složku tohoto státu, na Rusíny, jejichž vlast nazvaná versailleskými mírotvorci „územím jihokarpatských Rusínů“ byla na jejich vlastní přání, tedy na přání samotných Rusínů, přičleněna k Československé republice, píše se v prohlášení OSRS. **top**

Kresba Fedor Vico

školách, aby absolventi škol na Podkarpatsku ukončili školní docházku ve stejném věku jako na celém území SSSR. „Takže do první třídy jsem chodil dvakrát,“ říká Ivan Pop.

* Rodilá Humenčanka **Lubica Čekovská** je talentovanou hudební skladatelkou a klavíristkou. Vystudovala Vysokou školu múzických umění a postgraduál na Královské hudební akademii v Londýně. Její skladby hrají na významných hudebních slovenských, českých i zahraničních koncertech. Zasedala v umělecké radě festivalu Pražské jaro, před pěti lety debutovala na prknech slovenského národního divadla operou Dorian Gray, nedávno **dokončila soundtrack k filmu Dubček** a teď píše druhou operu, tentokrát pro prestižní Bregenz Festival. Film Dubček režiséra Ladislava Halamy měl už na Slovensku

Generál Heliodor Píka - zachránce Rusínů z gulagu

Dokončení ze strany 7

Koncem července 1944 bylo dokončeno formování 1. čs. armádního sboru v SSSR. Sbor měl teď už přes 16 000 lidí, z toho 3 177 Rusínů. Náčelník čs. vojenské mise generál Píka se obrátil na velení Rudé armády s žádostí, aby byly sborové jednotky co nejdříve nasazeny do bojových operací směrem na Užocký průsmyk v Karpatech. Měl zájem, aby se čs. jednotky co nejdříve dostaly na území Podkarpatské Rusi. Sovětské velení však nijak nespěchalo s nasazením sboru, zejména ne k osvobození Podkarpatské Rusi. Sovětské politické a vojenské velení zabránilo účasti vojáků čs. jednotek na osvobození Podkar-

patské Rusi. 1. čs. armádní sbor v SSSR byl nasazen v rámci sovětské 38. armády 1. ukrajinského frontu do bojů karpatsko-dukelské operace, sovětským velením špatně připravené. Nezdařená operace si vyžádala životy více než 60 000 sovětských a 2389 československých vojáků. To vyhovovalo sovětským tajným službám, které nechtěly připustit, aby se vojáci čs. sboru rusinského původu, bývalí vězni gulagu, dostali jako osvoboditelé do rodného kraje. 6. října 1944 překročili bojovníci 1. čs. armádního sboru československou státní hranici a vstoupili do východoslovenské vesnice Vyšný Komárnik osídlené převážně Rusíny. Osvobození své rodné země

se rusínští vojáci nezúčastnili, ale nebyla to jejich vina ani vina generála Píky.

Po válce byl divizní generál Píka jmenován zástupcem náčelníka hlavního štábu Čs. armády (1945-1948), r. 1946 členem čs. delegace na mírové konferenci v Paříži. Po únoru 1948 byl propuštěn z armády a počátkem května na žádost Moskvy zatčen a obviněn ze špionáže a velezrady. Falešné „důkazní“ materiály dodal advokát K. Vaš, původem z Užhorodu. V lednu 1949 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k trestu smrti a 21. 6. 1949 popraven. Plně rehabilitován byl v prosinci 1968.

IVAN POP, Dr.Sc

Minulost Hrabova je i historií naší rodiny

(Od našeho mukačevského spolupracovníka)

Vesnice Hrabovo (Grabovo) leží 23 km od Mukačeva. Dříve se nazývala Szidorfalva. Rusínská část obce byla založena na počátku 17. století šlechtickým rodem Szidorů. Roku 1711 vesnici vyplenili Švédové a větší část nevolníků z ní uprchla. Později vesnici znovu osídlili Rusíni. Hraběcí rodina Schönbornů tu zřídila novou mléčnou farmu a kolem ní byly postaveny chalupy. Později se do obce přistěhovali němečtí kolonisté z Čech. Vláda jim přidělila půdu, kterou měli zbavit lesního porostu a dalších plevelných rostlin. Z poražených stromů si mohli obyvatelé postavit chalupy. Do roku 1880 opustilo osm z nově přistěhovaných rodin vesnici a emigrovalo do Ameriky. Kolonie však zůstala zachována, protože do Grabova přesídlili čeští Němci z Haliče.

Obyvatelé kolonie měli svůj římskokatolický kostel, ale kněz sem přicházel sloužit mši pouze jednou v roce. Hrabovské děti, kterých každý rok ubývalo, se učily v tamní německé škole. V jednom z maďarských periodik

se v r. 1899 psalo o plánu Hrabovčanů odjet do Brazílie, protože život v této lokalitě byl čím dál těžší. Tento záměr však posléze opustili, když se do sousední vesnice Trostjanica

vrátili čtyři dělnické rodiny právě z Brazílie. Ty sdělovaly, že se do jižní Ameriky už nemíní vrátit, protože i tam se žije velmi nuzně.

V březnu roku 1946 deportovali Sověti všechny Němce z Hrabova na Sibiř.

Rusínské obyvatelstvo Hrabova zde mělo svůj řeckokatolický kostel. V Puzňakovcích – do tohoto okresu osada Hrabovo patřila – byla už v 17. století řeckokatolická fara. V roce 1733 tam byl farářem Vasilij Levickij, za jeho služby byl dřevěný kostel sv. Michala opatřen dvěma zvony. Současný kostel je zděná bazilika, postavená v roce 1910. S nastolením sovětské vlády byl kostelík přeměněn na pravoslavný, zatímco římskokatolický kostel uzavřeli a v 80. letech 20. století zbourali.

V Hrabově byl duchovním pastýřem i můj praděd, řeckokatolický kněz Kiril Rakovskij. Přeložil jej tam r. 1889 biskup Johan Pastelji. Ve vsi je vedle kostela stará zvonice, kde se zachoval zvon s vyrytým jménem praděda Kirila.

ALEXANDER DUDINSZKY

Na Letné v Praze stával karpatoruský internát

Byla to kolej rusínských studentů. Budovu dostali po jugoslávských studentech, kterým byl z iniciativy a podpory jugoslávského krále a prezidenta Masaryka postaven nový internát. Budova byla dřevěná, studentům ale vyhovovala, a to i díky nízkým poplatkům za bydlení a stravu. Navíc za budovou bylo fotbalové i volejbalové hřiště a tenisové kurty, které spravovala studentská samospráva koleje a získávala tak i peníze do studentské pokladny. Internát se stal malou rusínskou kolonií v centru Prahy. Vedení internátní studentské samosprávy se volilo tajným hlasováním na výročních schůzích. Rusínští studenti byli opravdovými správci a hospodáři koleje; všechny funkce, počínaje předsedou samosprávy až ke kuchařkám a uklízečkám, byly obsazovány pouze Rusíny z Podkarpátí nebo z prešovské oblasti. Koncem třicátých let minulého století dostali rusínští studenti pětipodlažní budovu v Praze Dejvicích blízko dvou velikých českých kolejí vedle ČVUT. Přesto se studentům stýskalo po starém internátu – kvůli jeho okolí s hřišti, kam chodili sportovat, odpočívat, opalovat se. Říkali mu „karpatoruská Riviéra“. Po okupaci Čech Němci byly oba internáty zabrány pro potřeby německé armády. Rusínští studenti z Prahy odjeli. Po válce v roce 1945 byl otevřen třetí karpatoruský internát v Praze na Vinohradech; stalo se tak z iniciativy bývalých studentů z předešlých internátů, kteří se po válce rozhodli žít v Praze. **top**

Sportování Rusínů po dobách Československa, neboli v cizích službách, díl třetí

Následující řádky jsou zastávkou v období československé „třetí republiky“, tedy v letech 1945 až 1948. Podkarpatská Rus byla „věnována“ Sovětskému svazu. Řada sportovců a sportovních činníků se tam rozhodla opustit svou domovinu. Všichni mířili k západu. Nejčastěji přes Maďarsko a Československo. Mnozí zůstali právě na území své nedávné republiky. Byli vítáni. V Praze, Bratislavě, nejvíc v Brně. Většina známějších atletů žádala o pomoc a radu právě tady doktora Františka Vojtu. To byla atletická legenda. Měla přehled a uměla pomoci přicházejícím. Doporučení měli obvykle od nezapomenutelného rekordmana Josifa Koščaka, jenž v Moravské Slavii Brno několik sezón působil.

Tento muž, jménem doktor František Vojta, tělocvičnický a atletický činník z Brna, působil ve třicátých letech několikrát na Podkarpatské Rusi. Znal se tu s aktivními sportovci a činníky. V letech 1945 a 1946 pomohl řadě z nich, když opustili svou domovinu, aby našli další uplatnění už v jiné zemi.

Symbolický pohled. Touto „bránou borců“ v rohu mezi jižní a východní tribunou velkého, tehdy zvaného Masarykova sletového stadionu na Strahově, procházeli rusínští cvičenci při vystoupeních Vseskolského sletu v roce 1938. O deset let později už to byly jen vzpomínky. Ostatně, i samotný Slet se stal na řadu následujících let jen vzpomínkou...

Řada historek se vypráví i o Vladimíru Syrovátkovi. Rodák ze Zdobunova měl přezdívku Rus. Se slavným Brzákem byli v závodě kanoi dvojici mistři své země, kontinentu i olympijskými vítězi (1936). Tento letecký konstruktér měl řadu přátel (musel pracovat v Německu i Švédsku, řadu týdnů po skončení války 1945 se skrýval) a než byly jeho pražské dílny znárodněny (pak tvořily základ výroby sportovních lodí a lyží družstva Start), přechodně v nich působili i někteří Rusíni (Križ, Tóth, Bodor, Kuruc, Laurinec).

Nejvíce víme o dalších osudech rodin fotbalistů a hokejistů. Proto přijde hned v příštích dílech řeč hlavně na fotbalová jména. Těch, co opustili podkarpatský kraj, anebo kluby v něm působili. Byli to doktor Schillinger, Bulgakov, Meissner, Něrš, Čančinov, Szabó, Strausz nebo nezapomenutelní bratři Pavlovičové. A hokej? Mosijenko, Vasko, Mikita a také nezapomenutelní bratři, tentokrát Bondrové. Všechno neprehlédnutelné sportovní postavy svých odvětví v mezinárodním měřítku.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ
repro archivních dokumentů
VLADIMÍR BRADA

Z historie továrny na tabák v Mukačevě

Tabáková továrna, jediná svého druhu na Podkarpatské Rusi, byla založena v r. 1897 v Mukačevě. O její vybudování se zasloužil J. Nedeczey, pozdější místostarosta Mukačeva, který poukazyval na kompetentních místech na potřebnost i výhodnost zřízení továrny právě v tomto regionu. Zprvu ve staré továrně pracovaly čtyři dělnice, přeložené do Mukačeva z Banské Štiavnice. Výrobu vedl pozdější ředitel H. Hoffmann.

Tabáková továrna měla příznivé podmínky pro rozvoj. V místě byli kvalitní dělníci, město darovalo na výstavbu moderního závodu rozsáhlý pozemek, stát uvolnil potřebné prostředky. A tak se 14. listopadu 1907 začalo se stavbou. Koncem r. 1909 byly stavební práce ukončeny a zahájena výroba v nové budově. Tehdy měla továrna 15 úředníků a podúředníků a 349 dělníků. První ředitel H. Hoffmann zde působil od r. 1898 do r. 1918. Po přechodném období na jaře 1919, kdy město ovládli na několik týdnů maďarští bolševici, byla 6. května 1919 továrna převzata čs. vojskem a vedena nějaký

se továrna stala nezávislou na městské elektrárně. S rostoucí výrobou bylo třeba rozšiřovat i zařízení továrny. Byl zvětšen vodojem továrního vodovodu, zrekonstruovalo se ústřední topení, zakoupily se nové stroje na výrobu cigaret a tabákového kuřiva, postavila se domácí úzkokolejka pro rozvážení materiálu, vybudovala se tovární vlečka pro přímou dopravu vagonů až k továrním skladům. Ze zaměstnanců továrny byl sestaven hasičský sbor, který dostal potřebné hasičské nářadí k zásahu v případě požáru i mimo továrnu.

Jak probíhala v mukačevské továrně výroba kuřiva? Svazečky tabákových listů se nejprve v bedně postříkaly měkkou vodou a pak se na den uložily do teplé místnosti, aby získaly ohebnost. Poté se roztřídily podle jakosti, a z různých druhů se upravila vhodná směs pro další výrobu. Cigarety se vyráběly strojevě z tabáku pocházejícího z domácích i cizích zdrojů. Stroj roztácel papír, kladl na něj pramen tabáku, trubkovitě jej stácel a slepoval okraje. Za 1 hodinu se vyrobilo 25 - 30.000 ci-

větví v tehdejších podmínkách Podkarpatska. V této souvislosti také uvedme, že v ČSR bylo v r. 1935 celkem 20 tabákových továren na výrobu cigaret (v Čechách sedm, na Moravě sedm, na Slovensku pět a na Podkarpatské Rusi jedna).

Dosažené výsledky tabačky v Mukačevě svědčily o vysoké řídicí a odborné úrovni ředitele J. Tekverka (působil ve funkci do r. 1935), jeho spolupracovníků i celého osazenstva továrny. (V r. 1929 bylo v továrně zaměstnáno 17 úředníků a podúředníků a 424 dělníků, převážně žen.) Nutno připomenout, že státní tabáková továrna se o své zaměstnance všestranně starala. Nemalá pozornost byla např. věnována bytové otázce. Do r. 1930 bylo vybudováno se státní zárukou 15 domků pro dělnictvo, dalších 11 domků pro zaměstnance; dům pro úřednictvo postavila tabáková režie vlastním nákladem. V kolonii za továrnou tak vznikly dvě nové ulice. Na mzdách dělnictvu se ročně vyplatilo asi 10 mil. Kč. Penze v průměrné výši 4.500 Kč ročně byla vyplácena 213 pen-

Sklizeň tabáku

Tabáková továrna

Foto archiv

čas jako vojenská tabáková továrna. Trvalo to do příchodu kontrolora R. Horkého, který byl pověřen převzetím továrny čs. tabákovou režii v Praze. Po návratu R. Horkého do Prahy byl na jeho místo ustanoven J. Tekverk, který nastoupil službu v Mukačevě 7. srpna 1919.

Tehdejší poměry byly neutěšené. Chyběly suroviny, uhlí, nebyly ani hospodářské potřeby. Již v r. 1918 byla proto tehdejší správa továrny nucena propouštět dělnictvo. Pracovalo se jen několik hodin denně, aby zásoby tabákových surovin vystačily co nejdéle. V r. 1919 nedostatky vyvrcholily. Městská elektrárna, která dodávala proud do strojů a k osvětlování místností, neměla dostatek nafty pro motory elektrárny, proto dodávala proud jen ve večerních hodinách, kdy se svítilo. Tabáková továrna byla nucena omezit strojní výrobu cigaret na noční hodiny, aby aspoň částečně mohla vyhovět poptávce po kuřivu.

Problémy se postupně začaly řešit. Pozvolna se doplňovaly zásoby surovin, byla obnovena dodávka uhlí dovezly se stroje pro výrobu, aby se mohlo pracovat plným tempem. Zároveň byla vybudována vlastní elektrárna, čímž

garet. Doutníky se vyráběly ručně převážně z cizozemských tabákových listů. Výrobky se ihned kontrolovaly a třídily podle barvy a přenášely se do skladů, kde při určité teplotě nějaký čas dozrávaly (fermentovaly). Poté se balily pro obchod a dodávaly do konzumu.

Program výroby se podle poptávky měnil. Výroba doutníků poklesla z 13 milionů v r. 1918 na 10 milionů v r. 1928, výroba cigaret naopak vzrostla ve stejném období ze 164 milionů ks na 290 milionů ks. Tabák ke kouření vykazoval vzestup ze 24 milionů ks r. 1918 na 56 milionů ks v r. 1928. Celková osazená plocha, na níž se pěstoval tabák na Podkarpatské Rusi, představovala v r. 1935 - 1938 kolem 2500 ha s průměrnou roční sklizní 20-26 tis. q tabáku a s tržbou 10-18 mil. Kč. Připomeňme, že v období Československé republiky byly v produkční oblasti mukačevské továrny vybudovány dva velkosklady tabáku v Berehově a jeden v Sevljuši. Podíl Podkarpatské Rusi na celostátní roční produkci tabáku a na finančních výnosech činil 8-9%. Uvedené údaje svědčí o nemalém významu a příznivém rozvoji tohoto zemědělského od-

zistům. Nově se postavily parní lázně, do nichž byl přístup pro dělnictvo bezplatný. Ke kulturnímu vyžití zaměstnanců továrny i obyvatel Mukačeva přispívala hudební kapela, ve které hráli muzikanti na dechové i smyčcové nástroje. Kapela příležitostně pořádala koncerty v továrním parku, nebo zábavy a hudební produkce ve městě.

***

Co říct na závěr? Historie tabákové továrny v Mukačevě byla ukončena rozhodnutím nových sovětských vládců v r. 1946. Závod získal nový výrobní program - začaly se zde vyrábět měřicí přístroje. Jistě, nemálo místních dělnických kádrů zde uplatnilo svoji kvalifikaci nebo se zaučilo novým profesím. Zda však nové poměry byly z dlouhodobého hlediska přínosem, to je otázka. Závod přestal po rozpadu SSSR vyrábět a zanikl. K dnešnímu dni z něj zůstaly jen smutné ruiny... Ale přesto si myslím, že by stálo za úvahu zřídit v chátrajícím objektu menší muzeum o historii tabákové továrny, která byla na dlouhá desetiletí živou součástí Mukačeva.

VLADIMÍR KUŠTEK

Deportace Židů z Podkarpatské Rusi

Otroky v Kruppových závodech (srpen 1944 – březen 1945)

Pokračování studie studenta Jakuba Vlacha o osudech Židů z Podkarpatské Rusi za 2. světové války. Část práce vychází z vyprávění jeho babičky Soni.

Po dvou měsících utrpení měla Soňa vyhlídky na lepší život. Cesta probíhala stejně jako ty předchozí. Odváželi je v dobytčích vagoncích s trochu větším přidělem jídla a vody, než dostávaly v táborech. Dokonce se směly před transportem vykoupat a dostaly nové šaty. Toto „štěstí“ mělo asi 2 500 dívek. Soňa, Goldi a Ida vystoupily spolu s dalšími asi pěti sty dívkami jako poslední a byly rozděleny na práci do různých továren.

Touto dobou (přibližně září 1944) probíhalo systematické bombardování německých měst spojenci. Nezdálo se, že bomba padla nedaleko nich. Byly ubytované kousek za neznámým městem, ve velkých vojenských stanech. Babička nevěřila vlastním očím, když uviděla palandy a na nich slámu a deku na přikrytí. To že jsou v Gelsenkirchenu a pracují u Kruppových závodů, se babička dozvěděla od jednoho německého chlapce, pravděpodobně civilisty.

Nálety se staly skoro každodenní záležitostí. Dívky byly rozděleny do několika skupin na odklizení trosk rozbombardovaných továren. Nejprve Soňa musela holýma rukama odklízet ostré plechy, ze kterých měla ruce rozřezané do krve. Kromě dívek a žen z Teresy pracovali u továren ještě Italové.

Nálety často vzaly někomu život. Jako příklad za všechny lze uvést příběh matky, která v Osvětimi zachránila svoji čtrnáctiletou dceru. Když se Mengele nedíval, stáhla ji k sobě na práci. Při náletu se ale rozdělily a bomba padla do blízkosti dcerky. Nějaký úlovek ji rozřízl břicho. Ta matka zešlela, vyndala své dceři části střev a schovala si je pod košili a pobíhala s nimi po táboře.

O několik dní později důstojníci SS dívkám sdělili, že se mají připravit na cestu. Byly přeloženy do hlavního sídla Kruppových závodů – do města Essen. Pro přepravu jim sloužila speciálně vybavená tramvaj. Blížila se zima, byl přibližně přelom října a listopadu 1944, a ráno už bývalo chladno. Stále byly ubytované ve vojenských stanech v oděvech, které dostaly v Osvětimi. Snadno se tak u řady z nich rozvinul například zápal plic. Zdravotní péče nebyla v táboře žádná. Soňa pamatuje, že pokud chtěla zdravotnice alespoň trochu pomoci dívkám například s odřeninami, musela načerno rozrhat prostěradlo. Zahrávala si s vlastním životem. Později se důstojníci přece jen smílovali. Pravděpodobně proto, že pracovní sílu opravdu potřebovali. V nákladních automobilech nechali přivést nové košile a kabátky s barevnou záplatou na zádech, která je označovala jako vězňe.

Ženy stále odklízely trosky po bombardování, odvážely sutiny v kolečkách atp. Po čase byla zřízena zvláštní linka tramvaje z tábora až před vrata závodu v Essenu. Nálety nepřestávaly a tramvajové koleje byly roztrhané

od bomb. proto do tábora a do práce choditly pěšky.

Podkarpatské Židovky začaly později pracovat na strojích. Dle Sonina líčení se vyráběly v Kruppových závodech, obrovském továrním komplexu, součástky do bomb a válcovačů se železo, menší věci pro vojenský průmysl. Soňa brousila destičky, sestra Goldi nosila v kleštích rozžhavené železné desky na lis a Ida odštěpky odhazovala. Byla to velmi náročná dvanáctihodinová práce. Dostávaly alespoň lepší stravu než v Osvětimi, ráno kousek chleba, v továrně zpočátku i nějakou polévku,

Užhorod, na mostě, 30. léta 20. století. Ilustrační foto

večer v táboře to samé. Jak čas ubíhal, přiděly byly stále menší. Ráno pouze chleba s kouskem margarínu, večer hodně naředěná řepná polévka. V továrně pracovalo málo civilistů, pouze mistři, kteří zadávali práci a trestali. Chodilo se tam za doprovodu jednoho z velitelů SS.

V továrně pracovali i další vězni jiných národností, nejvíce z Ruska a Itálie. Věděli, jak si sehnat jídlo, na rozdíl od Židů měli volnější pohyb. Kousek za továrnu bylo bramborové pole. Během poplachu, kdy byli esesmani schováni v krytech, vězni tam chodili krást a ukořistěné brambory potom opékali. Mnohokrát babičce i ostatním dívkám nějaké pečené brambory donesli.

Babiččina pracovní skupina pracovala na dvě směny – ranní a noční. Práce bylo hodně, úrazy na denním pořádku. Nedostatek spánku, jídla, pití, náročná manuální práce, při níž se musely hodně soustředit – to všechno přinášelo závažné nehody. Některým dívkám stroj rozdrtil prsty. Také Soňa měla úraz, kotouč brusky se jí zachytil za látku na zadní straně šatů. Ale mohla mluvit o velkém

štěstí, měla sice na zádech hluboké a bolestivé rány, ale kdyby se kotouč zachytil o šaty zepředu, stroj by jí rozpáral břicho. Naštěstí po bombardování se mezi troskami snadno našlo nové oblečení.

Jednou měsíčně měly vězeňkyně právo na volno. Čas využívaly k tomu, aby si vyspravily a vypraly šatstvo. V troskách se dala najít velká spousta užitečných věcí – jehla a nit, láhev na vodu, dokonce i nové boty. Hodily se, vždyť dřeváky z Osvětimi byly dávno prošlapané a praskaly.

Pod táborem v Essenu byl ještě jeden tábor, kde pracovali Ukrajinci. Byli to Hitlerovi dobrovolníci, sami se na takovou práci přihlásili. Jedinou jejich výhodou byla větší svoboda pohybu. Jedna dívka se s nimi pravděpodobně v tajnosti domluvila na útěku. Nejprve se několik večerů chodila ven „modlit“, a nakonec se do tábora nevrátila. Ostatní dívky musely za trest stát v polovině prosince bosé na mrazu. Babička vzpomíná, že jedna dívka dostala zápal plic a zemřela.

„Trpěla jsem vysokými horečkami, až jsem blouznila. Jeden z mistrů, ten hodnější, si všiml, že mi není dobře. Sáhnu mi na čelo a pronesl, že celá hořím. Na chvíli odešel a pak se vrátil s velkým červeným jablkem. Už jsem ani skoro nevěděla, jak vypadá.“

Když se jednoho dne babička vracela z noční směny, uslyšela houkat poplach. Tuto noc byly rány ještě silnější. Bomby musely padat v jejich těsné blízkosti. Když dívky vyšly ven z bunkrů, spatřily Essen v plamenech. Bomby dopadly i do tábora. V jejich baráku byla jedna dívčina, která měla bolavou nohu. Uhořela, našly jen ohořelou kostru. Přímý zásah dostal i tábor Ukrajinců. Jejich těla Němci vyváželi auty dva dny. Esesáci reagovali poznámkou, že ty Židovky zase měly štěstí.

Situace v Essenu se po bombardování zhoršovala. Ubytování se z vyhořelé boudy přemístilo do sklepení bývalé kuchyně SS. Podlaha byla vlhká a místnost téměř neměla strop. Rok se chýlil ke konci. Soňa společně se svými sestrami šly do vybombardovaného tábora Ukrajinců. Přinesli několik prken a nějaké ohořelé deky. Prkny pokryly cihlovou podlahu místnosti. Italští vězňové jim přinesli malá kamínka. Takhle musely přežít až do jara roku 1945.

Ztracely se další vězeňkyně. Někdy jedna, někdy utekly až tři. Pokaždé byl za jejich útěk zbytek skupiny potrestán. V důsledku bombardování byl zničen skoro celý komplex Kruppových závodů. Němci se snažili jej alespoň částečně obnovit, ale vypadávala elektřina a stroje nefungovaly. Noční směny byly zrušeny. Jednoho dne přišlo to, čeho se všechny bály, musely si sbalit své věci a připravit se na pěší přesun. Na cestu dostaly kousek chleba a margarínu.

Pěšky ušly 35 – 40 km na nádraží, nastoupily do dobytčích vagonů a teprve ráno vlak vyrazil na cestu.

JAKUB VLACH

Pokračování v příštích číslech

Foto Rudolf Hůlka, Slovanská knihovna NK

Dávné zločiny pod poloninami

II. díl – Pytláci a lesní škůdci

Šarvátka při lesním pychu

Počátkem února 1929 zastihla v hlubokém lese u Kvasova na Podkarpatské Rusi pětičlenná lesní služba velkou skupinu vesničanů, kteří tam poráželi stromy, aby se zásobili dřevem. Jak jinak – bez řádného povolení...

Muži se sekerami a pilami se zrovna pilně činili, když se na místě nečekaně objevili adjunkt Eden a čtyři hajní, všichni s puškami v rukou. Ti dvakrát, jménem zákona, vyzvali lesní škůdce, aby odložili pily i sekery a z lesa vypadli. Jako by ale do dubu mluvili...

Vesničané naopak začali na lesníky útočit sekerami! Polední list 2. února 1929 zveřejnil podrobný popis události: „Adjunkta napadl sedmnáctiletý výrostek a těžce ho zra-

nil ženu, které tím způsobil vážné zranění už na doživotí.

Deník Večer informoval 10. února 1932 takto: „Při nabíjení pušky vyšla najednou kule, která zasáhla jeho choť, již byla rozdrce-na holeň levé nohy. Zraněná byla dopravena do zemské nemocnice v Sevljuši. Na Michala K. učiněno trestní oznámení.“

Jak byl neopatrný pytlák potrestán u soudu, to už dnes nezjistíme.

Vrah hajného nebyl dopaden

Přímo doma, v hájovně, zemřel násilnou smrtí hajný Ivan Kuštan z Vyšné Hrabovnice. Večer 27. května 1932 ho ze dvora oknem zastřelil nikdy nezjištěný vrah.

Hajný Kuštan si chtěl zvýšit lesnickou kva-

Vrchní strážmistr četnictva Josef Bína, který velel stanici ve Volovci, byl starý mládenec a k tomu vášnivý nimrod.

V červenci 1932 vyhledal vyhlášenou zaříkávačku Mariku Hartovanku. Dal se s ní do řeči a nabídl jí, vášnivé kuřačce, trochu tabáku ze své „piksly“. Pan vrchní se pak letmo zmínil, že si nedávno pořídil loveckou pušku. Ač byl dobrým střelcem, s touhle flintou prý nemohl nic trefit. Dá se s tím něco udělat?

A zaříkávačka pro něj měla hned dobrou radu. Až vyjde slunce, měl pan četník vystoupit s nabitou puškou na horu Stoj. Tam měl najít hada, lapit ho a vsunout do hlavně flinty. Až had vleze do hlavně, měl pan vrchní namířit na slunko a hned vystřelit. Hadí jed v hlavě pak zajistí už natrvalo neomylnou střelbu z flinty.

To se Josefu Bínovi moc nezdálo... Marika Hartovanka ale trvala na svém: „Ilko Romaňuk Vasil, Demeter Barabáš Hric, Michajlo Stružuk Havrila a Petr Sakáč Javan, ti všichni mají pušky očarované hadím jedem. Na které zvíře namíří, každé neomylně trefí!“

To byla voda na četnický mlýn!

Zanedlouho už za letní noci hlídali strážmíři Karel Matějček a František Král v keřích nad chatkou Ilka Romaňuka. Před úsvitem past sklápala. Ilko si nesl z nevyužívané stáje stojící poblíž chatky novou, samozřejmě úředně neohlášenou flintu. Přistižený pytlák pak ve vzteku vykřikoval, že ho beztak práskl Demeter Barabáš, kterého odmítl vzít do lesa na srnečka. Ale i Demeter má pušku. Pod starým sudem od zelí, doma v předsíni.

A opravdu tam byla, „dvojka-pytláčka“. Demeter vzteky málem vyskočil z kůže. Nepochyboval o tom, že ho udal právě Ilko, však jeden z četníků nesl v ruce Ilkovu zabavenou flintu!

A když už práskl jeho, Demetera, bylo by spravedlivé udat taky Michajla Stružoka! Má flintu schovanou ve staré kolibě, na vrchu zvaném Bukovina. Vyrazili tedy četníci za Stružokem a v kolibě pak jeho pušku opravdu našli.

Stružok se neznal vzteky. Usoudil, že když četníci našli flinty Ilka a Demetera, musel je i jeho samého udat Petro Sakáč. Kdo jiný? A přitom Petro má taky pušku, se kterou chodí do lesů pytláčit. V dutém kůlu uprostřed dřevěného plotu u jeho chýše, tam ji schovává.

Strážmíři brzy zjistili, že i tohle byla pravda. Petrovu flintu opravdu vytáhli z kůlu v plotě u jeho chýše.

Čtveřice pytláků skončila na lavici obžalovaných u okresního soudu v Nižních Verečkách. Vzájemně si jeden druhému, třetímu i čtvrtému vyčetli udávání četníkům, proklínali se navzájem až do bůhvíjakého kolene.

Netušili, že je ve skutečnosti panu vrchnímu strážmistrově Bínovi prozradila upovídaná stará zaříkávačka Marika Hartovanka...

ALEŠ PIVODA

Poznámka autora: V seriálu jsou použity zeměpisné názvy tak, jak je v příslušných letech uváděl denní tisk.

Foto archiv

Zbraně pytláka

nil na hlavě. Napadený měl ještě tolik síly, že vystřelil na útočníka ze své služební pušky a trefil ho do nohy. Hajní s namířenými puškami vytlačili z lesa zlodějskou společnost, jež si těžce zraněného mladíka odnesla s sebou. Hajní odnesli zase lesního adjunkta, který byl dopraven do nemocnice v Sevljuši. Zjištěno, že má šest těžkých zranění na hlavě. Případem se zabývá četnictvo.“

Lékaři v zemské nemocnici v Berehově pak museli horkokrevnému mladíkovi, který tu melu v lese vyprovokoval, amputovat levou nohu v koleně.

Když manlicherovka vystřelila...

Flinta manlicherovka, kterou sestrojil rakouský inženýr Ferdinand von Mannlicher a kterou měla ve výzbroji bývalá rakousko-uherská armáda, se často, mnohdy samozřejmě bez povolení, používala pro lov zvířete. Šlo o opakovací palnou zbraň s drážkovaným vývrtem hlavně, s přímoběžným odsuvným závěrem a otáčivým závorníkem. Ve výzbroji ji měla rakousko-uherská armáda.

Jednu takovou měl doma od první světové války rolník Michal Kostas z obce Bohdan na Podkarpatské Rusi. Chystal se na srnečka či na jelena, kterých v lesích kolem vesnice běhala spousta. V únoru 1932 zase jednou vytáhl manlicherovku z úkrytu a pak se to stalo... Nechtěně trefil kulí do nohy vlast-

lifikaci. Úspěšně zvládnuté přezkoušení by ho totiž posunulo výše v jeho lesácké kariéře. Jenže... Vražedná kulka ukončila jeho život v momentě, kdy se u stolu v kuchyni připravoval nad odbornou knihou na „horárskou“, tedy služební zkoušku.

V hornatém, na zvěř bohatém kraji okolo okresního města Volovce, kde Vyšná Hrabovnica leží, řádili léta pytláci. Místní vesničané tak obstarávali po sebe a rodiny maso na své stoly. Spousta jich schovávala tajně držené pušky a hajní měli co chvíli nelehkou práci s řešením případů lesního pychu.

Po stopách vraha Ivana Kuštana se samozřejmě bez otálení vydalo četnictvo, ale přes veškeré vynaložené úsilí střelce nikdy nenašlo. Hajnému, jak četníci zjistili, několikrát vyhrožovali smrtí místní pytláci, kterým, jak se říká, náležitě „šlapal na perka“. Dalo se předpokládat, že ho zavraždil právě někdo z vesničanů. Ale důkazy chyběly.

Kdo to byl, to zůstalo až do odtržení Podkarpatské Rusi od Československa tajemstvím. A nyní už vražda hajného Kuštana zůstává navždy „četnickým pomníčkem“...

Chlubivá zaříkávačka – nechtěná udavačka

Tento příběh před časem popsal uznávaný znalec historie československého četnictva PhDr. Michal Dlouhý.

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духнович

200 років єпархії будителів

Пряшівська грекокатолицька архієпархія святкує тот рік такої дакілько юбілеїв. Перед десятьома роками стала архієпархійов і центром метрополії, перед пятьдесятюма роками по 18-ох роках страдань знова годна была обновити свою діяльність. Но тым найвызначнішым юбілеєм є факт, же перед 200 роками была ерігована і одділена од єпархії – матери, Мукачівської грекокатолицької єпархії.

Relata semper

Было то 22-го септембра 1818-го року, кідь папа римський Пій VII. еріговав нову, Пряшівську грекокатолицьку єпархію. Стало ся так булов данов у Римі, в Базиліці Santa Maria Maggiore. Була ся дістала до відома під назвов Relata semper, што мож бы было протлумачіти як вічне рішіння.

Од Мукачівської грекокатолицької єпархії, із згодов тогдышнього єпископа Алексія Повча, было втогды одділеных шість столиць – Абов, Боршод, Гемер, Шаріш, Спіш і Турня, а ведно з тым і пять земплінських деканатів – гуменський, гостовіцький, лоборецький, стропківський і воронівський. Доведна то было 193 парохій з їх церьквами і філіями. Ку тому были приєднаны і мужський і женський монастирі восточного обряду в тім регіоні. Пряшів, втогды давно свободне кральовске місто, дістало титул єпископского міста. В тім часі вікаріятна церьков была підвишена на катедралный собор. Быв до нього даный столець з єпископськыма інсігніями про єпископа, одвтогды называного пряшівськым єпископом. Про єпископа і його наступників было забезпечене достойне уквартельованя приділіньом будов коло Катедралного собору св. Йоана Крестителя. Фінанції на оправы будов і на їх заряджіння дав сам цісарь з приказом, жебы стали резиденційов, што папа в булі потвердив. Коло єпископства была зряджена капітула і першым єпископом став Григорій Тарковіч.

Назва булы властно походжать од найосновнішого установліня, подля котрого є платна навсе, незмінительна зо жадной причіны, што платити і про наступників Пія VII. на Петровім престолі. Жадна причіна не мала вести ку зміні той булы, кідь ся так стало, мало ся то такої дати до стану, який є написаный в документі. Із того мож видіти, же папови втогды досправды залежало на дотримованю той булы і чув здовповідность односно грекокатоликів.

Єпархія будителів

Кідь папа Пій VII. еріговав Пряшівську грекокатолицьку єпархію, бізовно не мав ани капку знаня о тім, што того його рішіння буде значіти. Пряшів не став лем центром новой русиньской єпархії, кідьже была зряджена як Ecclesia Ruthenorum – русиньска церьков, Пряшів на основі того рішіння зачінав быти центром русиньского возродного руху. Пряшів став єпархійов будителів і здобыв незамінительне місце в історії Русинів.

По Григорійови Тарковічови, котрый з русиньского боку жаден розвиток не приніс, на пряшівський єпископський престол дістав ся Йосиф Гаганець, сам твердый русиньський патріот. Быв то як раз Гаганець, котрый вымено-

вав Александра Духновича за каноника капітулы коло єпархії, і покликуює го з ужгородського „екзїлу“ назад до Пряшова. Можеме днесь шпекуловати, но кідь Гаганець не став єпископом, Духнович бы ся може до єпархії нігда не вернув, не пришов бы до Пряшова, і хто знать, як бы ся далше творила історія нашого будителя.

Но Духнович ся до Пряшова вернув, а і вдяка підпорі свого єпископа, котру у Тарковіча не мав, напише першый русиньський букварь і зачінає ся етабловати в посаді головного вождя возродного руху Русинів тых часів. З повнов підтримков свого єпископа Духнович основать в Пряшові Литературное заведение Пряшевское, котрого членами суть нелем русиньскы будители, но і вызначны діятелі зо словацького середовиска як Йонаш Заборьський, Ян Андращік, Богуслав Носак Незабудов і далшы. Правом є того общество в тім часі спринимане на еднако высокім рівню, як Матиця словацька, ці Матиця сербска. І кідь общество не має довгый живот, бо по ургенціях мадярських властей была його діяльність закінчена, з Пряшова, Пряшівської Руси обще, роблять активності Духновича, но і далшых будителів, котры коло нього зосередили ся, центр возроджіння карпатських Русинів. Спомыяме лем мена як Адольф Добрянський, котрого так само Духнович притягнув ку собі, але і далшых священиків – будителів, як Александер Павлович ці еромонах Анатолий Кралицький, котрый так само народив ся на Пряшівській Руси.

Хоць перше общество під тиском мусило скінчіти, знова є то Пряшів, де Духнович ведно з Павловичом основать Общество св. Иоанна Крестителя, основать Алумнеум – интернат про русиньску молодеж, котра штудує за грошы общества, жебы виховати нову русиньску інтелігенцію. В Краснім Броді зробить Духнович першу русиньску публічну бібліотеку, і могли бы сьме продовжовати. Вдяка роботі Духновича і його возродной группы Пряшівска Русь дасть світу і таке мено як Юлій Ставровський-Попрадов, далшый священик єпархії, писатель. І то вшыткы мало свій початок і в основаню єпархії з незамінительнов рольов другого пряшівского єпископа, котрый тот рух підтримовав як лем міг.

Є правдов, же по утихнутю першого возродного руху мала єпархія різних єпископів, включно Штефана Новака, мадярізатора, котрый ани не прияв выголошіня Чехословацької републикы і сам втік до Мадярьска. Но в меджівойновім періоді як раз Пряшівска грекокатолицька єпархія знова давать Русинам чоловіка, єпископа Павла Петра Гойдїча, котрый любить свій народ, котрый про нього робить вшыткы, який людям пояснює, же ся мають голосити ку Русинам, так як нас назвав отець Духнович. Гойдїч є нелем єпископом, але і далшым возродным діятелем, основать наприклад і нашу гімназію в Пряшові, і Пряшів так зістаєть хоць вже не найголовнішым, кідьже почас першой републикы має своє першоряде значіння Ужгород, но важным центром русинства. Пряшівска єпархія давать Русинам і далшого єпископа – патріота, Василя Гопка, но його потенціал беручи до увагы складны часы про Русинів і Грекокатолицьку церьков по комуністичнім пучі, не годен уж був наповно проявити ся, жебы го наконець цалком затоптало словакістичне крыло по легалізації церькви в 1968-ім році.

Од русиньской єпархії до словацької архієпархії

Быв то як раз 1968-ый рік, котрый переломив історію на двараз. По 18-ох роках неіснованя пряшівської єпархії і ілегаліті Грекокатолицької церькви, за што вытерпіли свое нашы єпископы, священици, а і много вірників, Празька ярь принесла зо собов воскресіння. Но едночасно того воскресіння значіло перевзяття властей словакізаторьскым крылом, зробліня з Василя Гопка штатісту доброго на свечіння священиків, но не веджіння єпархії і наконець переписаня в Римі нашой єпархії на єпархію словацьку за дондесь неуточненых фактів, як до того могло дійти.

Днесь є уж архієпархія словацька. Є в ній група русиньських священиків – патріотів, діючих в рамках обновленого Общества св. Иоанна Крестителя, є то єдина єпархія карпатського регіону, котра дозволять, хоць з проблемами, тлумачіти, выдавати і хосновати русиньскы літургичны тексты, но душпастьерство Русинів, не є головным програмом дня владыкы в Пряшові. Скоріше навспак. А ани в Римі уж не є Пій VII., котрый бы выслушав множество жадань русиньской громады, жебы мати на Словакіі ходем свого єпископа, єпископа про Русинів.

В рамках святкованя юбілею дав пряшівський архієпископ і метрополіта Словакіі Йоан Бабяк зробити копіі іконы Краснобрідьской Богородіці, котры тепер пугують по цілій архієпархії. Русинам зістаєть молити ся ку своїй покровительці, ку котрій ходили молити ся до Красного Броду – далшого вызначного центра русинства, цілы столітя, жебы їх просьбы, тугы і желаня наповнили ся. На теріторії бывшой єпархії будителів, бы собі днесь Русины заслужыли дакус веце душпастьерской старостливости, котра бы їм не ускоровала процес асіміляції. Бо то они дали світу тоту, днесь словацьку, архієпархію, з цілов їй історійов і славов.

Předměty s příběhem z Podkarpatska

Národní muzeum pořádá k výročí ČSR výstavu, na které budou i předměty, které se váží k naší historii. Nabídl jsem jim obraz po dědovi z matčiny strany, který ve válce používali husité ke konání tajných obřadů v místním kině. Při té příležitosti jsem popsal dramatickou historii rodiny mého otce, která se váže k Zakarpatsku. Řekli mi, že na výstavě bude originál Videňské arbitráže a shodli jsme se na tom, že by bylo logické, kdyby tam byl nějaký předmět, který se váže k této listině a dokumentoval důsledky pro naše občany. Určitě by bylo žádoucí, kdyby i další (pokud něco takového mají) nabídli předmět s příslušným příběhem Národnímu muzeu.

Josef Špaček

Nikdo nás neplatí za to, že jsme Rusíni

(Pozn. red.: Vjíjmečně otiskují svůj dopis prof. Martinu Putnovi jako reakci na jeho rozhlasový pořad. Text uvádím hlavně proto, že pan profesor ihned odpověděl. Jak, to si už přečtete sami.)

Vážený pane profesore, poslouchala jsem váš nedělní pořad na Vltavě, kde jste se 5. května 2018 věnoval Podkarpatské Rusi. Letmo jste přitom zmínil jakési „skupiny tamních obyvatel,“ kteří o sobě prohlašují, že jsou Rusíni. A dodal jste: „Ale ti jsou placeni Kremlem.“ Patrně jste neměl prostor k detailnějšímu výkladu, přesto se chci ohradit proti plošnému tvrzení, že jsou jacísi pochybní „Rusíni“. Rusíni jsou, jak jistě víte, mezinárodně uznaná národnost (kromě Ukrajiny, která je ke své škodě neuznává), předválečná Československá republika, dokonce ani Maďarsko (před 1. sv. válkou Uhersko) s tím neměly problém. Nemají jej po roce 1989 ani další státy – Česko, Slovensko, Maďarsko, Polsko, atd. Víím, že u nás i na Podkarpatsku jsou (patrně Moskvou podporovaní) rezidenti, jimž jde o destabilizaci Ukrajiny za každou cenu, dokonce i za cenu „uznání“ a podpory rusínského hnutí. Ačkoliv právě „Moskva“, tedy SSSR, tuto národnost zakázala, pronásledovala, věznila feckokatolické duchovní, zavraždila biskupa Romžu... Rusíni jako takoví však rozhodně nejsou placeni Kremlem! To opravdu nelze plošně říct. Nelze je (nás) ani odmávnout poznámkou, že jde jen o jakousi skupinu.

Agáta Pilátová

Díky vám za dopis a moc se omlouvám za tu nepřesnost! Vzniklo to tou zkratkou v mluvené řeči, opravdu jsem to nemyslel tak, že všichni, kdo se hlásí k rusínství, jsou agenti Kremlu. Nezlobte se, prosím...

Martin Putna

Rusíni v gulagu

Upozorňuji na poutavý knižní titul, podle něžž byl natočen i televizní doku-seriál. Kniha má název *Čechoslováci v GULAGu* a popi-

suje osudy našich občanů v sovětských táborech. Obsahuje i příběhy mladých Rusínů, kteří přišli za 2. války do SSSR, kde se dočkali věznění a nucených prací. Vysvobodil je až nábor do čs. vojska. V knize najdeme i málo známé osudy Rusínů ze Slovenska, přesídlených po válce na ukrajinskou Volyň výměnou za české reemigranty.

J. Furch

Aktuální L. Haraksim

Výsoce si ceníme příspěvku v Podkarpatské Rusi 1/2018 o L. Haraksimovi. Jeho názory totiž nejenže neztratily na aktuálnosti, ale právě naopak! Pavědecké teorie, proti nimž Haraksim bojoval, jsou stále v arzenálu ukrajinských šovinistů a bohužel nejen jejich!

Mgr. Petr Dobrý, Jan Kasič, Stanislav Kvasnička, Mgr. Ladislav Příbyl, (Ansbach, Bavorsko), JUDr. Petr Šáda, Miroslav Verner

Záhada obrázku

Mám obrázek, jehož původ a autora bych rád zjistil. Popis či informace chybí. Nevím, kdo na něm je, možná nějaký můj předek, třeba pradědeček. Také je možné, že je to jen obrázek nahodilé osoby, ale spíš ne. Pro upřesnění naší rodiny uvádím: Pradědeček Vasil Bulka (1848 - 1905) byl učitelem v Gregorově, děda Evžen Bulka se tam narodil 1893, táta Miroslav Bulka 1934 v Užhorodu, já už od r. 1961 žiji v Brně. Posílám reprodukcii obrázku.

Vladimír Bulka

Užhorodský bohemista navrhuje úpravu českého pravopisu

Na Podkarpatsku dnes mají učitele češtiny žně. Hodně studentů středních škol vzhledem k neutěšené situaci v ukrajinském školství chce studovat na českých středních, vyšších a vysokých školách. Avšak hned na začátku mého vyučování vznikl problém učebnic. Oprášil jsem své vědomosti z Leningradské univerzity a ze záže v Čechách, prostudoval učebnice českého jazyka od českých autorů, ale žádná mě neuspokojila. Proto jsem se rozhodl sestavit vlastní učebnici českého jazyka pro ukrajinské studenty. Byl to těžký úkol, ale zvládl jsem ho. Dokonce jsem se odvážil navrhnout několik úprav pravopisu češtiny (jaká drzost, řekne český lingvista!).

Jednu z novinek pro úpravu mi napověděl student, který studoval češtinu teprve dva měsíce. Není tajemstvím, že nejsložitější pro

studenta, jak cizince, tak i Čecha, je psaní *i/y* (*i/ý*). Na závěr vyučovací hodiny dám vždy malý diktát. Snažím se, aby si moji studenti již od první hodiny pamatovali, že pro správné psaní *i/y*, *i/ý* jsou velmi důležité souhlásky měkké a tvrdé. Zatímco však čeští lingvisté napočítali v české abecedě 9 měkkých a 8 tvrdých souhlásek, student-začátečník jich napočítal jen 6 a 5, i když jsem ho od začátku učil tradičně - 9 a 8. Teď už tak neúčím. Stalo se, že ve slově „disciplina“ napsal „disciplina“, já ho na to upozornil, ale řekl mi, že „d“ je tvrdá, na což jsem odpověděl, že „d“ je i měkká. Další jeho logika mně šokovala: „Čeští akademici nemají pravdu,“ říkal, „protože je řada obojetných souhlásek a pokud souhláska „d“ může být ve dvou hypotézách, měla by patřit ke skupině obojetných.“ Za pár týdnů jsem byl v Česku a navštívil jsem školu, kde studovali moji bývalí žáci. Ředitelku školy jsem poprosil, aby mě zkontaktovala s profesorem češtiny. Beseda s profesorkou nebyla dlouhá, protože hned pochopila, o čem jde a řekla mi: „Učte své studenty tak, jak vám napověděl žák - souhlásky d, n, t jsou obojetné. Jenomže my tak učit nemůžeme, byli bychom okamžitě vyhozeni z práce.“ (Z etických důvodů neuvádím ani jméno paní profesorky, ani školu na které učí.) Takže jsou-li souhlásky D N T (d n t) - tvrdé, Ď Ň Ť (ď ň ť) jsou měkké.

Dalším problémem pro cizince, který studuje češtinu, je přízvuk. Paní Marta Šimečková říká, že:

- v češtině bývá nejčastěji přízvuk na první slabice ve slově
- pokud je před slovem předložka, přesouvá se z tohoto slova přízvuk na přeložku, s níž tvoří jeden přízvukový takt
- v češtině však existují některá slova, která nemají vlastní přízvuk, přičemž podle toho, zda se pojí se slovem následujícím či předcházejícím, je dělíme na předklonky a příklonky.
- někdy výše zmíněná pravidla neplatí, pokud chce autor/mluvčí některé slovo zdůraznit.

Možná, že někomu je to jasné, ale cizinec to nepochopí. Další autor o přízvuku v českém jazyce píše: *Žádná pravidla na to my Češi nemáme a ani to nijak biflovat nemusíme, máme to už od nejranějšího dětství v ústech důkladně a navždy zabudováno, a přízvuk klademe na tu první slabiku - nebo na tu předložku - bez přemýšlení, bez jakýchkoli pochyb, automaticky.* (Český dialog, Jaro 2011).

Jenže cizinec nemluví od dětství česky, co pak s ním? A navíc - v českém jazyce existuje také délka. A tak jsem „vymyslel“ dvě pravidla pro cizince, týkající se přízvuku:

1. Pokud jsou ve slově dvě nebo více slabik, v tomto slově není vůbec žádný přízvuk. (Neplést si délku s přízvukem!).
2. Pokud jde o souhlásky L-M-R, které tvoří slabiku, v takovém případě je přízvuk na souhlásce, která stojí před L-M-R (avšak to je obecně známo). **Dimitrij Pop, Užhorod**